

Handboek

Prettig Groen Wonen

***Inrichting van buitenruimte bij sociale
woningbouw samen met bewoners!***

**van hall
larenstein**
university of applied sciences

Auteurs

*Jur Kuijper
Pleun Kievits
Heleen de Lange
Myriam Rault
Louise van Stam*

*Handboek Prettig Groen Wonen, van buitenruimte
bij socialewoningbouw samen met bewoners!*

Projectmedewerkers

Jur Kuijper 000016674

Pleun Kievits 000016624

Heleen de Lange 000016771

Myriam Rault 000012035

Louise van Stam 000016767

Begeleiding

Frans van den Goorbergh

Opdrachtgevers

Judith Klostermann en Robbert Snep

Modulecode: VML303VN Living Lab - Sustainable

Cities and Citizens 2 2019-2020 P2

Onderwijsinstelling: Van Hall Larenstein

Locatie: Velp / Den Haag

Datum: 24 januari 2020

Voorwoord

Beste lezer van dit document,

Voor u ligt het handboek: 'Handboek inrichten van buitenruimte in sociale woningbouw samen met bewoners!'. Dit is een handleiding voor woningcorporaties en andere bedrijven en instanties om hun groene buitenruimte in samenwerking met bewoners en betrokken partijen te vergroenen om zo een prettige, toekomst bestendige en groene leefomgeving te creëren. In deze handleiding zult u ook praktijkvoorbeelden tegen komen waar veel van is geleerd. Door het houden van een Living Lab is dit handboek tot stand gekomen. Maar natuurlijk hebben we dit niet alleen gemaakt. Daarom willen we de volgende mensen van harte bedanken voor hun onmisbare bijdrage aan dit project.

*Wageningen Environmental Research
Judith Klostermann en Robert Snep*

*Staedion
Stephan Ros
Dennis Langoor
Fathi Omri*

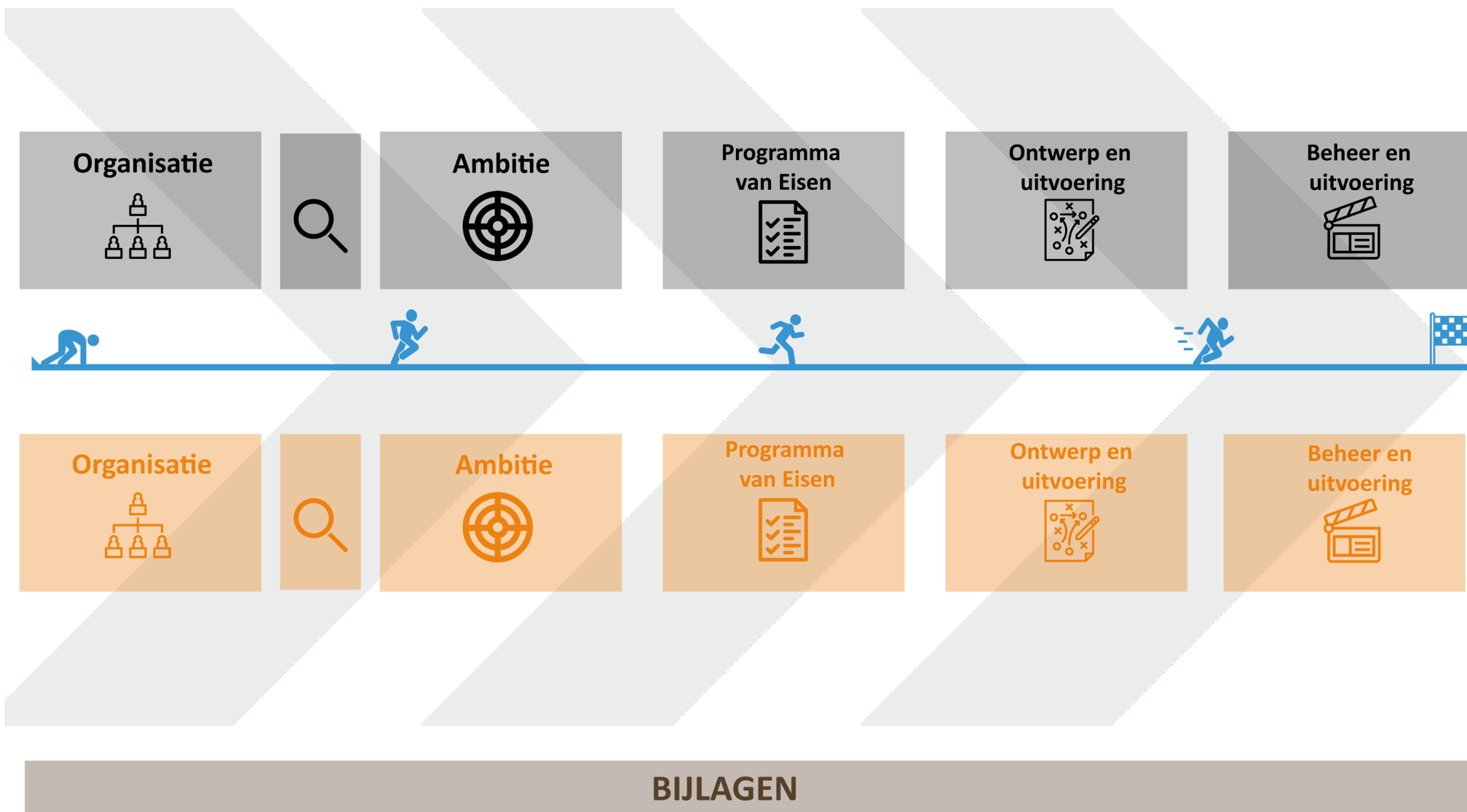
*Hogeschool Van Hall Larenstein
Frans van den Goorbergh*

*Wellantcollege
Koen Bos
Studenten van OD34*

Verder willen wij ook de volgende betrokkenen bedanken voor hun bijdrage aan dit project:

*Gemeente Den Haag
Hoogheemraadschap van Delfland
Woningcorporatie Vestia
Alle bewoners uit de Living Lab*

Inhoud

Inhoud

1. Inleiding, verbeteren doen we samen.....	6	7. Beheer en uitvoering; Net zo belangrijk als uitvoering!.....	52
1.1 Leeswijzer; Hoe lees je het handboek?.....	7		
2. Organisatie; Hoe beginnen we?.....	8	8. Literatuurlijst en bronnen.....	55
2.1 Pilotproject; en nu in de praktijk.....	10	8.1 Bibliografie.....	56
2.1.2 Stakeholdersanalyse.....	12	9. Bijlage.....	57
3. Vooronderzoek; Een niet te vergeten punt.....	14	Bijlage 9.1 tot 9.4.....	58
3.1 Vooronderzoek; Hoe doe je dat?.....	16	bijlage 9.5 tot 9.6.....	59
3.2 Beslissen of het gebied participatie potentie heeft; Liggen er kansen of knelpunten?.....	17		
3.3 Het houden van een ‘succesvolle’ bewonersbijeenkomst!.....	18		
3.4 Pilot project; En nu de praktijk.....	22		
3.5 Pilotproject; Succesvolle bewonersbijeenkomst.....	25		
4. Ambitie; Wat wordt er belangrijk gevonden?.....	28		
4.1 Pilotproject; En nu in de praktijk.....	31		
5. Programma van eisen; Een stevig handvat voor het ontwerp.....	36		
5.1 Plotproject; En nu in de praktijk.....	38		
5.1.1 Opzet eisen.....	38		
5.1.2 Van thema’s naar eisen, hoe doen we dat?.....	38		
5.1.3 Op welke manier van thema’s naar eisen?	38		
5.1.4 De betreffende eisen.....	39		
6. Ontwerp en uitvoering; We zijn er ‘bijna’!.....	46		
6.1 Uivoeringsacties; Hoe naar deze acties?.....	48		
6.2 Pilotproject; En nu de praktijk.....	50		

1. Inleiding; Verbeteren doen we Samen

Het project Prettig Groen Wonen heeft als doel om het groen in de omgeving van de sociale woningbouw te verbeteren en om zo een methode te ontwikkelen zodat de woningcorporaties deze verbetering in hun buitenruimte kunnen toepassen en dit, zoveel mogelijk, in samenwerking met bewoners en andere stakeholders.

In sociale woningbouw wonen relatief veel kwetsbare groepen en moet het vertrouwen stapsgewijs opgebouwd worden. In dit handboek laten wij zien hoe dat kan. De waarde van de buitenruimte wordt verhoogd als de woningcorporatie draagvlak creëert bij de bewoners die er wonen. En dit draagvlak kan alleen maar worden gevormd als de bewoners bij het gehele proces worden betrokken. Daarom worden in dit handboek niet alleen fysieke handelingen toegelicht, maar juist ook de procesmatige handelingen. Maar de vraag is: Hoe creëer je draagvlak?

Het doel van dit handboek is om een wijze bieden waardoor het voor de woningcorporaties gemakkelijker wordt om het inrichten succesvol te laten verlopen, met een effectief en efficiënt proces. Het handboek is te gebruiken voor elke buitenruimte/groenbezit van elke willekeurige woningcorporatie.

Dit handboek is nodig, omdat woningcorporaties vaak moeite hebben met het kwalitatief goed inrichten van hun buitenruimte. Met 'goed kwalitatief inrichten' wordt bedoeld dat in het inrichtingsproces alle belanghebbenden zijn meegenomen en dat er wordt nagedacht over de toekomst. Om dit succesvol te laten verlopen, zal er een integraal proces aan te pas moeten komen met verschillende stakeholders en/of belanghebbenden.

In het Handboek Prettig Groen Wonen wordt inzicht gegeven met welke thema's woningcorporaties rekening moeten houden als er zich een betreffend project als het herinrichten van de binnentuin voordoet. Het gaat hier dan om inrichtingsthema's en procesmatige thema's.

De thema's worden verder ontwikkeld tot eisen. Deze eisen geven een specifiek beeld wat er per thema moet gebeuren om deze succesvol te voltooien. Hier hangen weer nog specifiekere ontwerp- en uitvoeringsacties aan vast die een herinrichting gaan realiseren. In de leeswijzer 1.1. staat specifiek beschreven hoe de indeling van het handboek is.

In elk hoofdstuk worden de stappen toegelicht met een pilotvoorbeeld. Deze pilot is de Living Lab in en rondom de drie binnentuinen naast de Jan Romeinstraat in Den Haag.

Het doel van het beschrijven van het pilotproject is om woningcorporaties een praktijkvoorbeeld te geven hoe dit project is verlopen en op welke manier. Er kan hierdoor een duidelijker beeld worden gecreëerd, hoe bepaalde onderwerpen in het gehele proces kunnen worden aangepakt.

1.1 Leeswijzer; Hoe lees je het handboek?

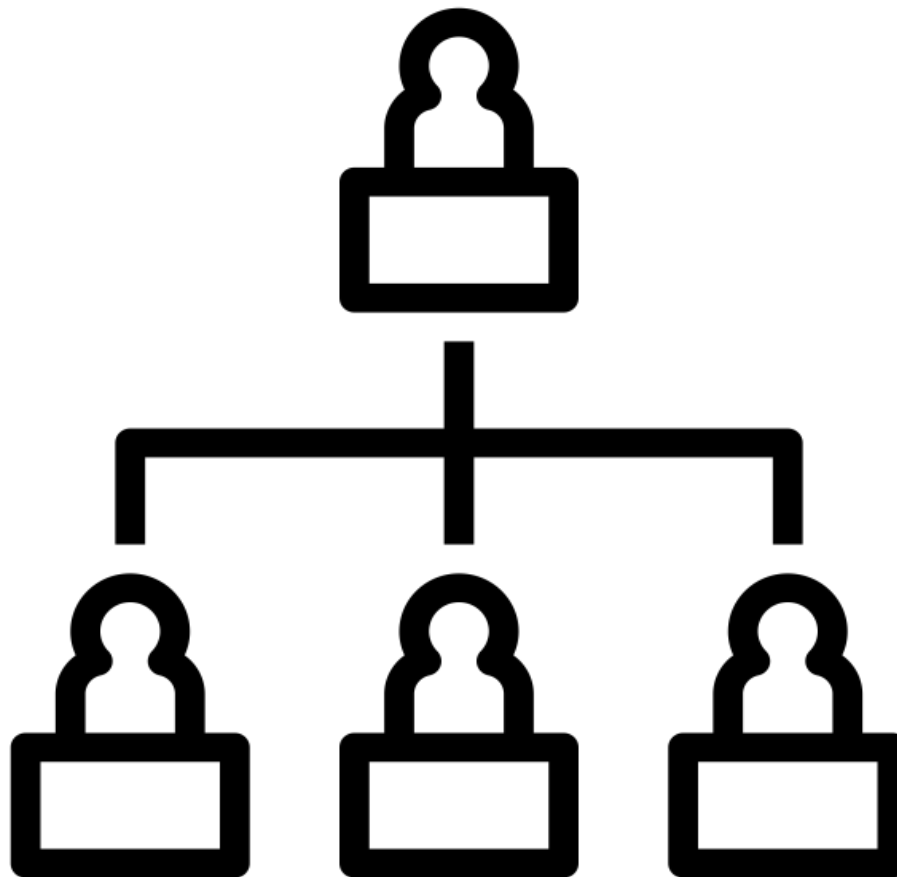
De inhoud van het handboek is gevisualiseerd in de inhoudsopgave (zie figuur 1). Het handboek is zo ingedeeld, dat een woningcorporatie bij elke 'stap' kan inhaken. Het is wel van belang om als woningcorporatie te weten hoe het proces van het begin af loopt. In de visualisatie zijn de vlakken, te lezen van links naar rechts: 'organisatie', 'vooronderzoek', 'ambitie', 'eisen' en 'ontwerp en uitvoering'. Dit is de handleiding van het handboek. Onder deze vlakken staan precies dezelfde blokken met dezelfde titels, maar dan in het oranje. Deze oranje vlakken staan voor het pilotproject, de casus, die is uitgevoerd in de Living Lab in Den Haag. Hierin wordt uitgelegd over hoe het pilotproject deze stappen heeft aangepakt als voorbeeld. In een hoofdstuk wordt dus eerst de algemene handleiding verteld en wordt daarna het voorbeeld gegeven over hoe dit gedaan is in het pilotproject.

Onderin de visualisatie staat een bruine balk, de bijlagen. In het handboek zal hier veel naar verwezen worden, vooral vanuit het pilotproject. Deze bijlagen zijn de tussenproducten die door de VHL studenten zijn gemaakt voor het pilotproject.

In het handboek zelf is deze visualisatie in hoofdstuknummering opgedeeld. In elk hoofdstuk zit ook een pilot paragraaf, om het pilotproject als voorbeeld te gebruiken. Te beginnen met hoofdstuk 1, de inleiding. In hoofdstuk 2 volgt de 'Organisatie'. Dit is de eerste stap die een woningcorporatie kan maken. In hoofdstuk 3 wordt het 'Vooronderzoek' toegelicht. Daarna volgt in hoofdstuk 4 de 'Ambitie', en in hoofdstuk 5 de 'Programma van Eisen' die uit de ambitie gevormd zijn. In hoofdstuk 6 worden deze eisen opgedeeld in het 'Ontwerp en uitvoering'. Maar als eenmaal de uitvoering in gang is, moet er wel duidelijk worden gemaakt hoe deze buitenruimte moet worden beheerd. Dit wordt in hoofdstuk 7 'Beheer en vervolg' uitgelegd. Daarna volgt de afsluiting met de literatuurlijst en de bijlagen. In het gehele handboek wordt er verwezen naar deze bijlagen. Deze bijlagen bestaan uit documenten die vooraf aan dit handboek zijn geschreven voor het pilotproject.

2. Organisatie

Hoe beginnen we?

Om een stuk van de buitenruimte aan te pakken begin je met het maken van een GOKIT. Dit staat voor Geld – Organisatie – Kwaliteit – Informatie – Tijd. Deze tool wordt gebruikt om het project te beheersen. Deze tabel stelt een aantal vragen die van belang zijn om voor heel het project vast te stellen. De GOKIT staat hier onder in Tabel 1.

Tevens is het goed om te kijken met welke andere mensen je te maken krijgt in het project. Maak hiervoor een stakeholdersanalyse. Een handige tool hiervoor is een powermatrix zie Tabel 2. In deze powermatrix kijk je verder dan alleen binnen het team. Benoem bijvoorbeeld ook bewoners indien je ze wilt betrekken, specialisten als zij nodig zijn en mede-financierders.

Geld	Bepaal wat je budget is voor het project; Zelfs met een klein budget kan je enorm veel bereiken, houd er wel rekening mee dat het proces naar de nieuwe inrichting toe ook geld kost. Maak een begroting met geschatte bedragen. Denk daarbij aan de volgende kostenposten: 1. Hoeveel geld denk je kwijt te zijn aan kosten voor werknemers 2. Kosten voor workshops/bewonersavonden 3. Kosten voor specialisten 4. Kosten voor aanleg 5. Financieringsmogelijkheden: uit welk potje komt het en zijn er subsidiemogelijkheden? Het kan natuurlijk ook zijn dat je alle handelingen op vrijwillige basis kan uitvoeren. Dan hoeft je niet meteen rekening te houden met een budget. Het budget kan dan alsnog in een later stadium van het proces worden vastgesteld. Zorg er wel voor dat niet bewoners en andere stakeholders teleurgesteld kunnen worden.
Organisatie	1. Team samenstellen op basis van verschillende rollen 2. Verantwoordelijkheden toekennen aan iedereen 3. Teamleden op taken/ activiteiten inplannen (Dit team kan bestaan uit mensen van verschillende partijen. Dus niet perse alleen uit mensen van de woningcorporatie zelf) Stel ook de vraag: Wie heeft beslissingsmacht? Mogelijke rollen: • Projectmanager • Contactpersoon met andere organisaties • Bewonersaanspreekpunt • Notulist • (Groenspecialist) of (Ontwerper)

Kwaliteit	Aan welke kwaliteit moet het project voldoen? Wat wordt het eindproduct en aan welke kwaliteit moet deze voldoen? Zijn er specialisten nodig? Zo ja, wie heb je nodig voor wat? Welke tussenproducten zijn er? Mogelijke tussenproducten: • Beleidsanalyse • Systemanalyse • Interviewresultaten • Resultaten van een bewonersbijeenkomst
Informatie	Maak keuzes voor een projectwebsite/sociale media. Hoe ga je de betrokkenen bereiken en betrekken bij het proces?
Tijd	Binnen hoeveel tijd moet de (vernieuwde) buitenruimte opgeleverd zijn? Wanneer moeten de eventuele tussenproducten worden opgeleverd? De datum van wanneer de (vernieuwde) buitenruimte moet zijn opgeleverd hoeft niet per se vast te liggen. Doordat je een heel proces begaat met meerdere stakeholders is het lastig om dit voorafgaand in te schatten.

Tabel 1 GOKIT

Invloed/ macht van stake- holders	Belang van stakeholders				
		Laag	Matig	Hoog	Zeer hoog
	Zeer hoog	Beïnvloeder		Sleutelfiguur	
	Hoog				
	Matig	Toeschouwer		Geïnteresseerde	
	Laag				

Tabel 2 Belangen- en machtsmatrix

2.1 Pilotproject; En nu in de praktijk!

In dit deelhoofdstuk staat geschreven hoe de organisatie is bij dit pilotproject bij de drie binnentuinen van de Jan Romeinstraat er is eerst een GOKIT gemaakt en daarna een stakeholderanalyse.

Geld

Staedion heeft voor de drie binnentuinen in de Jan Romein een totaalbedrag van 100.000 euro. Hieruit worden de drie tuinen opgeknapt. Het staat niet vast hoeveel geld er is voor elke tuin. Het bedrag wordt dus niet persé door drieën gedeeld. Ook gaat het totale bedrag niet alleen naar de inrichting van de tuinen. Van het bedrag worden ook bijvoorbeeld de bewonersbijeenkomsten betaald. Waarschijnlijk komt dit bedrag uit het leefbaarheidspotje die zij hebben bij de corporatie.

Als de nieuwe inrichting klimaatadaptief wordt, kan Hoogheemraadschap van Delfland (het waterschap van Den Haag) een subsidie verstrekken. We weten dat het Hoogheemraadschap van Delfland tot 25% bijdragen aan de totaal gemaakte kosten indien die minder dan €50.000 zijn. Zijn de kosten hoger, dan draagt het waterschap 20% bij (Hoogheemraadschap van Delfland, z.d.).

Ook zijn er andere mogelijke andere subsidiemogelijkheden zoals Jantje Beton. Jantje Beton heeft een subsidiemogelijkheid van maximaal 5.000 euro voor een speelplek. Een eis is dat de gemeente ook toestemming geeft voor deze speelplek. Tevens worden subsidies alleen verstrekt indien de speelplek toegankelijk is voor iedereen of dat er meerdere malen per jaar wordt opengesteld voor activiteiten (Jantje Beton, z.d.).

Organisatie

Bij Staedion zijn er verschillende werknemers met verschillende functies betrokken. De betrokken bij dit project vanuit Staedion zijn:

- *Projectleider technische leefomgeving hij is tevens opdrachtgever van de studentengroep van het Wellantcollege en hij is contactpersoon van de studenten van Hogeschool Van Hall Larenstein*
- *Een bewonersconsulent*
- *Een sociaal complexbeheerder*
- *Een complexbeheerder*
- *Communicatieteam*

In dit project werkt Staedion samen met twee studentengroepen, namelijk:

- *Wellantcollege uit Rijswijk: dit zijn 9 studenten die expertise hebben op het ontwerpen van tuinen. Zij maken dan ook ontwerpen voor de tuinen van de Jan Romeinstraat.*
- *Van Hall Larenstein: dit zijn 5 studenten die zich inzetten om het proces in goede banen te leiden. Deze 5 studenten hebben contact met de bewoners. Zij doen interviews aan de deuren en organiseren een bewonersavond.*

Ook zijn er interviews gehouden met de primaire stakeholders van het project. De primaire stakeholders zijn in dit project Gemeente Den Haag en Hoogheemraadschap van Delfland. Deze interviews zijn te lezen in de Bijlage I Visiedocument Hs 5 Ervaringen en Ideeën.

Kwaliteit

De studenten van het Wellantcollege zijn specialist in het maken van tuinontwerpen. De studenten van Van Hall Larenstein hebben veel kennis over het contact leggen met bewoners en het activeren van hen.

De kwaliteit van dit project is zo hoog mogelijk om iedereen tevreden te houden.

De studenten van VHL steken veel tijd (ongeveer 200 uur in totaal) om het proces in goede banen te leiden. De studenten van het Wellantcollege steken eveneens veel tijd in het maken van de ontwerpen. Hierdoor kunnen we er van uit gaan de kwaliteit goed is.

Informatie

In de eerste fase zorgt Van Hall Larenstein samen met de WUR dat de verschillende partijen betrokken zijn en op de hoogte blijven rondom de zaken van de binnentuinen van de Jan Romeinstraat.

Na een half jaar stopt Van Hall Larenstein met dit pilotproject en gaat Staedion samen met de WUR verder met deze pilot.

De 5 studenten van Van Hall Larenstein hebben een Facebookpagina aangemaakt waarop de updates van de tuin kunnen worden gedeeld. Hoewel dit van te voren een leuk idee leek, is dit eigenlijk niet van de grond gekomen.

Tijd

De totale duur van deze projecten rondom de Jan Romeinstraat staat nog niet vast. We weten dat er in 2020 100.000 euro beschikbaar is voor de tuinen, dus waarschijnlijk worden de tuinen in 2020 gerealiseerd. Het kan wel zijn dat er in 2021 nog een bedrag vrijkomt vanuit Staedion om een of meerdere tuinen van de Jan Romeinstraat nog meer te ontwikkelen. Wel zijn er andere dingen die wel vast staan in verband met de tijd:

- *De studenten van Van Hall Larenstein werken slechts een half jaar aan dit project: september tot februari.*
- *De studenten van het Wellantcollege zijn betrokken van november tot april voor het maken van de ontwerpen.*

De einddatum voor de oplevering van de tuin ligt dus nog niet vast. De reden hiervoor is omdat je in een proces zit met meerdere stakeholders.

2.1.2 Stakeholdersanalyse

In tabel 3 staat een belangen- en machtmatrix met daarin de verschillende stakeholders.

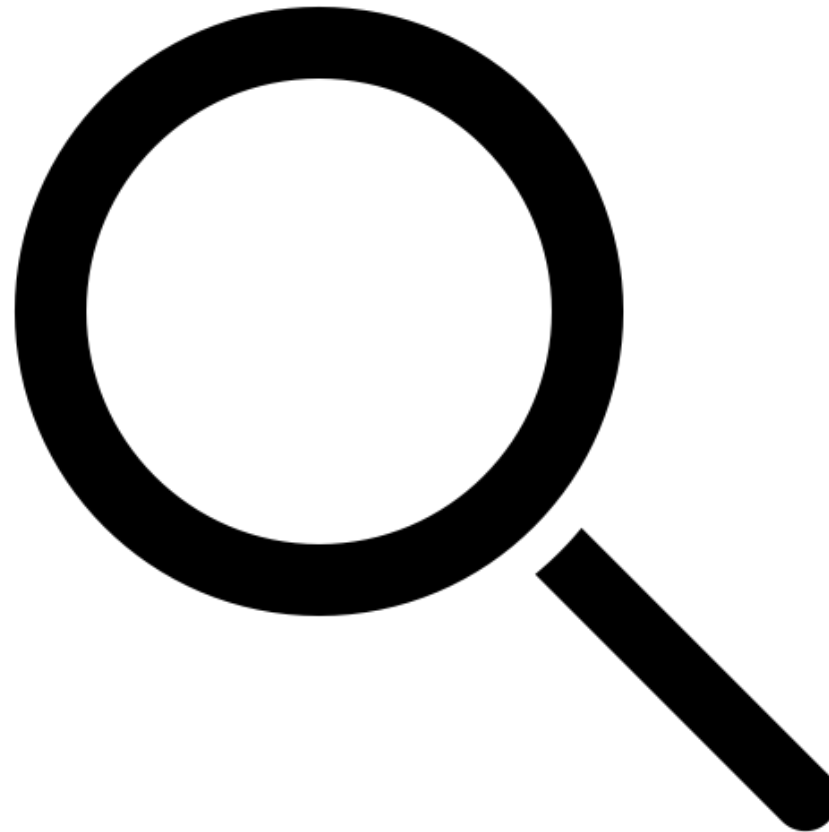
- *Staedion heeft veel macht omdat de buitenruimte van hen is. Zij kunnen dus uiteindelijk beslissen wat er wel en niet in de tuin komt. Het belang bij Staedion ligt ook zeer hoog omdat Staedion de tuin zo ingericht wilt hebben dat de bewoners tevreden.*
- *Bewoners: zij hebben minder macht bij beslissen over de tuin. Wel mogen zij meedenken. Op deze manier beïnvloeden zij alle ambities (zie hoofdstuk 4) voor de inrichting.*
- *Hoogheemraadschap van Delfland zou een matige invloed kunnen hebben op hoe de tuin uiteindelijk wordt ingericht. De reden hiervoor is dat dit waterschap mogelijk kan meefinancieren in de vorm van subsidie (zie kopje Geld van de GOKIT).*
- *Gemeente Den Haag: kan een advies geven over klimaat, groen en gezondheid. Verder hebben zij er niet enorm belang bij hoe de tuin uiteindelijk wordt ingericht.*
- *Wellantcollege en VHL (Van Hall Larenstein): hebben relatief veel macht omdat zij de tuin ontwerpen en het proces ontwikkelen vanuit expertkennis. Zij kunnen dus bepaalde eisen aanbevelen zowel fysieke eisen als procesmatige eisen.*

Invloed/ macht van stake- holders	Belang van stakeholders				
		Laag	Matig	Hoog	Zeer hoog
	Zeer hoog	Beïnvloeder Bewoners/ Gebruikers		Sleutelfiguur Staedion/Grondeigenaar/ Opdracht gever	
	Hoog				
	Matig	Toeschouwer Hoogheemraadschap van Delfland/Expert klimaatadaptatie & subsidiemogelijkheid Gemeente Den Haag/ Samenwerkings- mogelijkheid/ Stedelijke kennis		Geïnteresseerde Wageningen Research/ Expert advies Wellantcollege/ Ontwerper VHL/ Expert procesontwik- keling/participatie	
	Laag				

Tabel 3 Belangen- en machtsmatrix pilot

3.Vooronderzoek

Een niet te vergeten punt

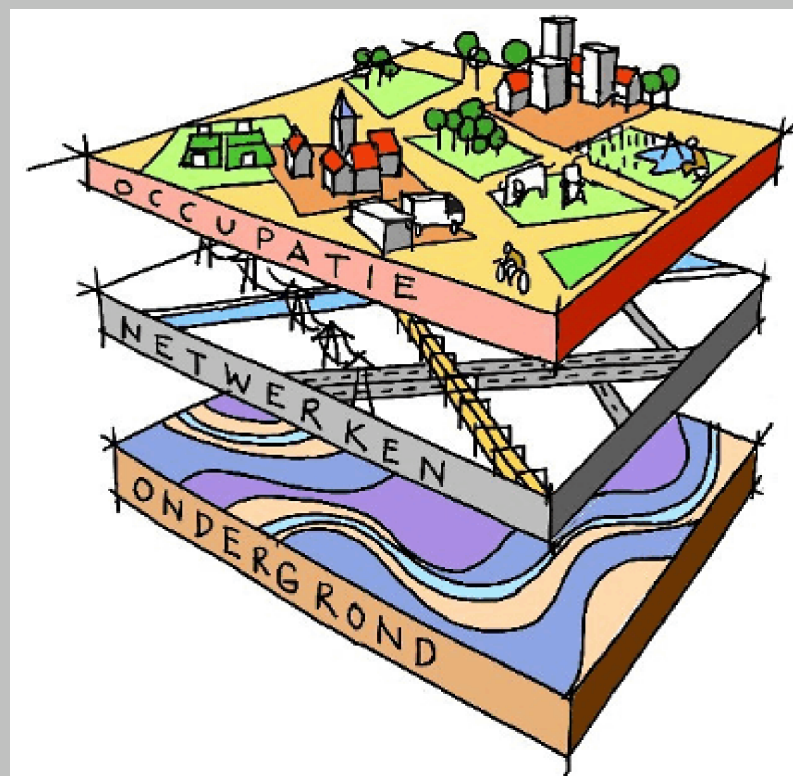

Het vooronderzoek wordt gedaan door middel van het ophalen en analyseren van informatie. Met deze informatie zullen veel zaken verduidelijken. Zo kom je erachter wat de meningen zijn van de verschillende stakeholders, maar ook hoe het plangebied in elkaar steekt. Verder zullen er aan het eind van het vooronderzoek conclusies worden gevormd die de basis zijn voor de ambities die worden opgesteld in Hoofdstuk 4 Ambities in dit document.

3.1 Vooronderzoek; Hoe doe je dat?

- Onderzoek het plangebied om kansen en knelpunten van het gebied te vinden. Een mogelijke methode om dit te doen is via de lagenbenadering (zie figuur 2). Dit is een methode die een gebied analyseert op de ondergrondse laag, de netwerk laag en de occupatie/ mens & maatschappij laag. De analyse die je maakt met deze methode gaat altijd over de huidige situatie van het plangebied en mogelijk ook over hoe de huidige situatie tot stand is gekomen. Uit deze analyse worden de kansen, knelpunten en inzichten opgesteld zodat het duidelijk is of er iets in het plangebied moet veranderen.
- Analyseer de bewoners in het plangebied om zo het project te kunnen toespitsen op de juiste doelgroepen. Dit kan je doen door een sociaal demografische analyse te maken. Denk hierbij aan leeftijden en etniciteit. Deze informatie kan enorm bijdragen aan het nemen van juiste beslissingen voor een bepaalde doelgroep. Gegevens voor een analyse op het sociaal demografische gebied kunnen vaak door middel van data en kaarten worden gehaald uit het programma GIS of zijn bekend bij gemeentes en andere instanties.
- Kijk naar de recente gebeurtenissen in de omgeving van je projectgebied. Deze dingen kunnen meespelen hoe mensen zich gedragen en denken. Naar aanleiding hiervan kun je ook makkelijker interviews houden door over de recente gebeurtenissen te praten. Of het kan zijn dat er hele gevoelige onderwerpen zijn, vermijdt deze dan vooral in de gesprekken met bewoners.
- Een goede manier om alle analyses, gesprekken en interviews in kaart te brengen is met een visiedocument. Dit is een document wat de visies van de stakeholders bevat, de analyses en de conclusies van de analyses. Door dit samen te voegen in een document heb je een duidelijk punt om de rest van het project op te baseren.
- Onderzoek al het aansluitende beleid wat bij jouw plangebied komt kijken. Zijn er subsidiemogelijkheden en zijn er bepaalde regels waar de nieuwe inrichting aan moet voldoen? Kijk vooral ook wat er allemaal niet mogelijk is in het plangebied, dan zijn de randvoorwaarden meteen duidelijk.

Figuur 2, Lagenbenadering (Ruimtemet toekomst, z.d.)

3.2 Beslissen of het gebied participatie potentie heeft; Liggen er kansen of knelpunten?

Als er in het vooronderzoek is gebleken dat de stakeholders geen behoefte hebben om samen te werken (aan verandering in de nabije leefomgeving), moet er worden afgevraagd of het wel zin heeft om hier iedereen nog bij te betrekken. Het zou kunnen dat de bewoners geen behoefte hebben aan het meedenken over de buitenruimte, maar dat andere stakeholders zoals de gemeente of een waterschap wel mee willen denken of mee willen financieren. Als woningcorporatie moet je dus goed overwegen of je geld en moeite wil steken in je plangebied. Je kan dit besluit maken door een maatschappelijke kosten- en batenanalyse (MKBA) te maken.

3.3 Het houden van een ‘succesvolle’ bewonersbijeenkomst!

Een bewonersbijeenkomst is goed om te houden om erachter te komen welke ervaringen en ambities er bij de bewoners liggen. Het voordeel van het houden van een bewonersbijeenkomst, naast het houden van interviews, is dat op de bewonersbijeenkomst mensen bij elkaar komen en dat ze hier samen over de buitenruimte nadenken. Wanneer ze merken dat ze er onderling verschillend over denken, snappen ze ook dat het voor de corporatie niet zo makkelijk is het iedereen naar de zin te maken. Door mensen samen te laten komen, is het meteen een goede ingang om een actieve bewonersgroep te krijgen. Het ander voordeel van een bewonersbijeenkomst is dat je iedereen de kans geeft om inspraak te hebben (als de uitnodigingen zijn verstuurd naar alle relevante bewoners).

Vaak kost de organisatie van een bijeenkomst meer tijd dan je denkt. In figuur 3 is een stappenplan weergegeven met daarin de stappen die moeten worden ondernomen. De blauwe bollen geven de logistieke stappen weer, de oranje bollen zijn de stappen die meer over de inhoud gaan en de grote paarse bol geeft de bewonersavond/workshop zelf weer.

Per stap wordt een toelichting gegeven waarin beschreven staat wat ermee bedoeld wordt. Ook is er een tijdsaanduiding gegeven aan de stappen. Deze hoeven niet zo strikt genomen te worden, maar het is een advies.

Figuur 3, Stappenplan bewonersbijeenkomst

Doelen stellen – 6 weken van te voren

Als je een bewonersbijeenkomst/ workshop wilt organiseren moet je van te voren bedenken wat het doel is wat je die avond wilt bereiken. De zes stadia van processen van het MSP zijn handig te gebruiken. De zes stappen luiden als volgt: kennis maken – dezelfde taal spreken – divergeren – co-creatie – convergeren – beslissen (Brouwer & Woodhill, 2015). Als je in dit deel van het proces zit, namelijk bij vooronderzoek, zit je waarschijnlijk in de fase van het kennis maken en dezelfde taal spreken.

Datum en Locatie – 6 weken van te voren

Om de bewonersbijeenkomst te houden moet je een goede locatie hebben op een datum en tijd waarop de meeste mensen kunnen. Vaker zijn bewoners meer bereid te komen als de bijeenkomst 's avonds is gepland. Veel mensen werken namelijk overdag. Ook moet je dergelijke bijeenkomsten niet in het weekend plannen. Voor de locatie moet je je zelf af vragen of het binnen of buiten kan. Als het gaat om het herinrichten van de buitenruimte is het waarschijnlijk leuk om de bijeenkomst in die buitenruimte te houden indien deze geschikt is. Ook moet het weer het dan toelaten. Zorg sowieso voor een back-up plan als de bijeenkomst buiten gepland staat, dit is nodig voor als het weer slecht is op die dag. Dus of een binnenruimte regelen of het verplaatsen in de tijd + een paar dagen van te voren melden dat de bewonersbijeenkomst wordt verplaatst naar een andere datum. Ook moet er worden nagedacht of er bijvoorbeeld een groot scherm nodig is of veel tafels voor interactieve sessies. Ook aan de hand van dit soort zaken stem je de locatie af.

Uitnodiging – 5 weken van te voren

Zorg voor een duidelijke en feestelijke uitnodiging. Mensen hebben geen zin om hele brieven te lezen dus zorg voor korte en duidelijke tekst op de uitnodiging. Zorg voor kleur op de uitnodiging en tevens moet het er professioneel uit zien. Wat sowieso op de uitnodiging moet: doel van de bijeenkomst, locatie, datum + tijd. Tip: vermeld dat er iets lekkers is tijdens de avond.

Om meer opkomst en tevredenheid te krijgen bij een workshop is het handig bewoners op diverse manieren uit te nodigen. Daarnaast moeten bewoners actief inbreng kunnen leveren tijdens de workshop. Meerdere manieren van uitnodigen zorgt ervoor dat zoveel mogelijk bewoners bereikt kunnen worden. Want bijvoorbeeld niet elke bewoner leest zijn post of mail. Wanneer bewoners inbreng kunnen leveren die het proces of ontwerp veranderd werkt dit beter dan bij bestaande informatie waarnaar geluisterd moet worden met beperkte inspraak. Als bewoners weinig inspraak hebben is de motivatie laag om te komen en het vertrouwen kleiner dat er iets mee gedaan wordt.

Draaiboek maken – 4 weken van te voren

Bij het maken van een draaiboek voor de bewonersbijeenkomst, moet je overal zeer gedetailleerd over nadenken. Over welke activiteiten er worden gehouden, wie de bijeenkomst leidt, wie wat presenteert en dat allemaal in een strakke tijdsplanning. Voor een goed voorbeeld van een draaiboek, zie bijlage III.

Materialen verzamelen – 2 weken van tevoren

Waarschijnlijk is er tijdens het maken van het draaiboek al over nagedacht welke materialen er nodig zijn. En wie weet is zelf de locatie afgestemd op de materialen, als je bijvoorbeeld een groot scherm nodig hebt. Verzamel van te voren al de materialen bij elkaar zodat er geen problemen ontstaan op de dag zelf. Zorg ook voor koek en zopie!

De Dag

Dit is de bijeenkomst zelf. Als het goed is, is alles goed voorbereid als de voorgaande stappen juist zijn uitgevoerd. Dus dat wordt een feest! Als er foto's worden genomen, moet er aan het begin van de bijeenkomst gevraagd worden of iedereen hier toestemming voor geeft.

Evaluatie – dezelfde week als de bijeenkomst

Om resultaten van een workshop goed te verwerken kan het handig zijn om een terugkoppeling te maken met de bewoners. Met een terugkoppeling kan worden bepaald welke onderdelen uit een workshop goed waren en waar verbeterpunten liggen voor een volgende keer.

Om houvast te bieden worden enkele onderwerpen gegeven die gebruikt kunnen worden bij het maken van een terugkoppeling.

- *Welk middel heeft ertoe geleid dat bewoners naar de workshop gekomen zijn en hoe had dit beter gekund. Met middelen wordt bedoeld welke manier van uitnodigen heeft de bewoner naar de workshop geleid. Voorbeelden zijn: een briefuitnodiging, een poster of misschien heeft een buurvrouw wel gevraagd of de bewoner mee wilde gaan. Met deze informatie kan je erachter komen, welke manier van uitnodigen het beste werkt of verbeterd kan worden.*
- *Wat vonden bewoners goede en minder goede punten uit de workshop, zowel inhoudelijk als de organisatie. Dit kan inhoudelijk gaan over de manier waarop introductie en informatie praatjes gehouden zijn of hoe een werksessie is verlopen. Zijn de bewoners naar huis gegaan met het gevoel dat ze hun mening konden geven en er wat mee gaat gebeuren. De organisatie kan gaan over punten als: manier van ontvangst, de locatie, catering en materialen.*

- *Hebben bewoners andere ideeën over manieren om meningen te verkrijgen*

Misschien heeft een bewoner een goed idee over hoe een workshop georganiseerd kan worden, waarbij ideeën opgehaald kunnen worden of feedback op ontwerpen gegeven kunnen worden. Deze informatie kan gebruikt worden om een volgende workshop met bewoners te vormen.

De manier om de evaluatie te houden zou wellicht met een enquête kunnen. Dit kan met een open enquête waarbij open vragen gesteld worden of een gesloten enquête waarbij in een tabel met de verschillende onderwerpen een score “goed” of “slecht” gegeven kan worden. De manier waarop de terugkoppeling gehouden wordt zal per situatie verschillen door bijvoorbeeld de opkomst, doelgroep en het doel van verwerken. Als het doel is om specifieke verbeterpunten te weten zijn open vragen beter maar om een algemene mening te vormen kan een gesloten enquête al voldoende zijn. Voor het houden van een terugkoppeling is het van belang dat contact gegevens van betrokken aanwezige bewoners opgenomen worden. Anders is het moeilijk om te bepalen welke bewoners open staan voor de terugkoppeling en volgende workshops. Tevens biedt het de contact gegevens om de bewoners te kunnen bereiken met de evaluatie.

Terugkoppelen van resultaten – Dezelfde week als de bijeenkomst

Nadat de workshop is gehouden zijn er veel resultaten die verwerkt moeten worden. Het is goed om een terugkoppeling te maken naar bewoners met de belangrijkste resultaten uit de bijeenkomst. Dit kan door een poster met de resultaten in de portieken te hangen. Met een poster kunnen bewoners die naar de workshop geweest zijn zien wat er met hun mening is gedaan en wat eruit is gekomen. Bewoners die niet naar de workshop zijn geweest kunnen zien welke onderwerpen ter sprake zijn gekomen en zo getriggerd worden om hun eigen mening te geven in een volgende workshop. Zie figuur 5 in hoofdstuk 3.4 voor een voorbeeld van een terugkoppeling poster.

Tips bij het houden van een workshop

Het houden van een markt om ontwerpen te presenteren is een goede manier om het informeler te maken voor bewoners.

Traditionele presentaties kunnen afstand tussen de presentatoren en bewoners scheppen waardoor bewoners minder getriggerd worden om op de ontwerpen te reageren. Daarnaast helpt het tegen afleiding vaak is een bewoner bij een derde presentatie alweer belangrijke onderdelen uit een vorige presentatie vergeten. Wanneer er meerdere groepen zijn van een workshop is het handig om gescheiden ruimtes te hebben.

Om veel rumoerigheid in de ruimte te voorkomen. Daarnaast is het handig om kleine groepen aan te houden, bij een te grote groep komt niet iedereen aan bod of zijn bewoners eerder geneigd in eigen groepjes te praten.

Wanneer het niet mogelijk is om de groepen van de binnentuinen in verschillende ruimtes te scheiden is het handiger om voor elke binnentuin een eigen workshop dag te organiseren.

3.4 Pilotproject; en nu de praktijk

Het houden van een betrouwbaar en valide vooronderzoek is van belang voor het maken van goede beslissingen tijdens het proces. Er zijn meerder vlakken die onderzocht moeten worden om een volledig beeld te krijgen van het plangebied en alle betrokken stakeholders. Tijdens het pilotproject van de Jan Romeinstraat is er gekeken naar de fysieke aspecten en naar de sociale aspecten. Met fysiek wordt er gedoeld op de huidige situatie van de binnentuinen. Of wel, hoe staat het ervoor?

Lagenbenadering

In deze pilot is er echter gekozen voor een systeem- en structuuranalyse over het plangebied. Dit is een lagen-benadering (zie figuur 2) waarin veel met kaarten uit het programma GIS wordt gewerkt. Met deze benadering wordt de samenstelling van de bodem bekeken dit is de ondergrond laag. Dan wordt er gekeken naar de netwerken laag. Hier gaat het over waterwegen, auto en fiets wegen en paden en riool constructies. Daarna kijk je naar alle bebouwing en beplanting die aanwezig is. Deze analyse is te lezen in de Bijlage I Visiedocument Hs 2 Systeem & structuur analyse. Als laatste wordt er gekeken naar de occupatie/ mens & maatschappij laag. Hier gaat het over de sociaal demografische samenstelling van een plangebied. In de Bijlage I Visiedocument Hs2 Systeem & Structuur analyse paragraaf 2.4 Mens en Maatschappij is te zien dat in dit pilotproject de etniciteit en leeftijd van de mensen in de wijk is onderzocht. Hier is onder andere naar voren gekomen dat er bij een bepaalde tuin meer kinderen wonen dan bij andere tuinen.

Als deze analyses gedaan zijn is het van belang om de kansen en de knelpunten uit deze analyse te gaan concluderen. Als dit goed wordt aangepakt heb je met de conclusie van de analyse een duidelijk overzicht van de problemen die moeten worden aangepakt en welke kansen er in het gebied aanwezig zijn. De kansen en knelpunten van de pilot zijn te lezen in Bijlage I Visiedocument Hs 2 Systeem & Structuur analyse paragraaf 2.6 Overzicht kansen en Knelpunten.

Betrekken van bewoners

Het is namelijk ook van belang om de mensen die in het plangebied wonen te spreken. Wij hebben voor de casus van de Jan Romeinstraat systematische pogingen gedaan om iedereen te spreken. Hoe we dit precies hebben aangepakt is te lezen in de Bijlage II Bewonersanalyse Hs. 1 Methodiek. Er zijn twee momenten geweest waarop wij (groep van 5 studenten) willekeurig hebben aangebeld bij de woningen rondom de binnentuinen. De ene keer was op een vrijdag aan het einde van de middag en de andere keer was op een maandag heel de dag. We hebben steeds genoteerd bij welke woningen er wel bewoners waren en ons wel of niet wilde spreken en bij welke woningen we geen gehoor kregen. Op deze manier hebben we zo veel mogelijk mensen kunnen spreken en hebben we niet dubbel bij mensen aangebeld. Als de bewoner geen tijd had om met ons in gesprek te gaan, maar wel interesse hadden, hebben we een telefonische afspraak gemaakt. De gesprekken die zijn gehouden in of bij de woningen zelf zijn niet opgenomen, maar wel steeds genoteerd op papier. De interviews die zijn gehouden via de telefoon zijn wel opgenomen, nadat mensen hier toestemming voor gaven.

Ten tweede is het belangrijk om als je het interview gaat houden je de persoon die je interviewt op zijn gemak stelt. Als iemand comfortabel is, is het vaak makkelijker om achter iemands mening te komen.

Ten derde is het netjes om na een interview de uitgewerkte versie te sturen naar de persoon die je gesproken hebt. Zo kunnen zij lezen hoe het gesprek op papier is gekomen en of ze het er mee eens zijn. Pas de geïnterviewde het verslag heeft goedgekeurd, kan je het gebruiken als data in een onderzoek. Voor meer informatie over interviews zie bijlage, IV Tips voor interviews.

Beleidsanalyse

Staedion heeft beleid over hoe er om wordt gegaan met duurzaamheid en hoe er wordt samengewerkt met de bewoners. Volgens dit beleid moet worden gewerkt bij het inrichten van de buitenruimte. Hieronder staan de twee beleidsdocumenten genoemd.

Beleidsplan duurzaamheid 2016-2020

In dit beleid gaat het voornamelijk om de woningen en amper over de buitenruimte. Wat wel ook van toepassing is op de buitenruimte is dat Staedion aangeeft in hun strategisch kader dat zij gebruik zullen maken van duurzame materialen (Staedion, z.d.).

Samen

Staedion faciliteert en ondersteunt de bewoners om de buurt schoon en veilig te houden. Bewoners hebben vrijheid om met creatieve initiatieven te komen om hun buurt prettiger te maken. In 2015 waren er 35 bewonerscommissies bij Staedion, hierbij ondersteunt Staedion. De commissies hebben ideeën over de inrichting maar kunnen zich ook inzetten voor zelf-beheer. Het zelfbeheer kan leiden tot een besparing van de servicekosten (Staedion, 2016). Verder deelt de woningcorporatie kennis over stedelijke vernieuwingen onder andere via het platform De Vernieuwde Stad (Staedion, 2015).

In het visiedocument in hoofdstuk 4 (Bijlage I HS 4 Beleidsanalyse) staat nog meer over deze beleidsstukken. Maar er is meer beleid. Het rijk heeft wet- en regelgeving, Gemeente Den Haag heeft beleid op het gebied van duurzaamheid, en het waterschap, Hoogheemraadschap van Delfland heeft beleid op klimaatadaptieve inrichtingen. Dit biedt zowel kansen als knelpunten. In tabel 4 staat een alles op een rij (ook deze is te vinden in hoofdstuk 4 van het Visiedocument).

Stakeholders	Mogelijke kansen	Mogelijke knelpunten	Discussie
Ministerie		Een woningcorporatie moet minimaal 70% toestemming hebben van haar bewoners om plannen uit te voeren.	Het is onduidelijk of dit in het verleden veel hinderingen opleverde bij veranderingen.
	Een woningcorporatie mag 126,25 euro per woning, per jaar uitgeven aan leefbaarheid. Groen valt onder leefbaarheid		Onduidelijk of dit woningcorporaties hier genoeg aan hebben.
Staedion	Ondersteunt bewoners om zelf initiatief en verantwoordelijkheden te nemen		
	Opzoek naar samenwerkingsmogelijkheden om energielasten te verlagen.		
	Opzoek naar samenwerkingsmogelijkheden om energielasten te verlagen.		
	gebruik van duurzame materialen		
		Bomen planten voor het opnemen van CO2 is geen beleid.	Dit betekent niet dat Staedion geen bomen wilt plaatsen.

Tabel 4 Kansen en knelpunten

Buitenruimte van woningcorporaties

Tabel 4 Kansen en knelpunten vervolg

Stake holders	Mogelijke kansen	Mogelijke knelpunten	Discussie
Vestia		Duurzame ontwikkelingen zijn niet opgenomen in het verbeterplan.	In andere delen van het Visiedocument heeft de Vestia het wel over duurzaamheid. Tevens is het een verouderd rapport en er is wellicht een nieuw visierapport van Vestia.
	Duurzaam/ circulair materiaal gebruik.		
	Beter geïsoleerde daken en gevels.		Dit biedt een kans voor groene bedekkingen.
	Afstemmingsmogelijkheden over klimaat-adaptieve maatregelen met gemeente en waterschap.		
Gemeente Den Haag	Heeft kennis over de thema's gezondheid, ontspanning, klimaat, biodiversiteit, imago en ontwikkeling in relatie tot het groen		
	Biedt technische richtlijnen voor de openbare ruimte.		
	Ondersteunt op de thema's afvalscheiding, zorg, bewonersparticipatie en beweging		
	Klimaatneutraal in 2040		

Stake holders	Mogelijke kansen	Mogelijke knelpunten	Discussie
Hoog Heemraad-schap van Delfland	Veel samenwerkings-mogelijkheden		
	Subsidiemogelijkheid van 20% - 25% voor klimaat adaptieve maatregelen.		

Tabel 4 Kansen en knelpunten einde

Tips voor het houden van interviews

Ten eerste is het van belang om van tevoren te beslissen wat voor interview vorm gebruik gaat worden. Wij hebben voor onze interviews gekozen voor een semigestructureerd interview. Dit is een interview vorm waar je werkt met een aantal vooraf opgestelde vragen maar waar er ook veel ruimte is om door te vragen en vragen te stellen die er op dat moment worden bedacht.

3.5 Pilotproject; Succesvolle bewonersbijeenkomst

Doelen stellen

1. Contact leggen tussen buurtbewoners en enthousiasmeren voor de toekomst van de tuinen;
2. Ideeën ophalen bij bewoners (wat kan de tuin betekenen voor bewoners en willen ze met de tuin en wat willen ze er in doen);
3. Peilen of er actieve bewoners zijn.

Uitnodiging

De uitnodiging is drie en een halve week van te voren verstuurd in de vorm van een ansichtkaart. Zie bijlage V. Tevens zijn er in de galerijen van de woningcomplexen posters opgehangen om de bewoners er aan te herinneren dat er een bewonersbijeenkomst aankomt. Dit is een week voor de bewonersavond gebeurd.

Draaiboek maken

zie bijlage III voor het draaiboek.

Materialen verzamelen

Van te voren hebben wij (5 studenten van VHL) nagedacht over wat we allemaal nodig hadden voor de bewonersavond. Deze staat ook opgenomen in het draaiboek (zie bijlage V). Toen hebben we iedereen een taak gegeven om bepaalde materialen te regelen.

De Dag

In totaal zijn er 18 bewoners verdeeld over de drie binnentuinen naar een buurthuis een straat verder op gekomen. Hier hebben de bewoners nagedacht over wat zij graag zouden willen doen in de tuin. Ook hebben ze inspiratie opgedaan tijdens een marktsessie waar de studenten van Wel-lantcollege hun eerste ideeën voor mogelijke ontwerpen presenteerde. Daarna hebben de bewoners per tuin na gedacht over de inrichting. Deze gesprekken werden geleid door facilitators die hier enigszins ervaring mee hadden. Op het einde van de avond is er een formulier rond gegaan waarop bewoners konden aangeven of zij verder betrokken willen blijven en of zij eventueel mee zouden willen onderhouden in de tuin.

Evaluatie

Leg prioriteiten bij het organiseren. Wij hadden een caravan geregeld maar dit nam veel organisatorische tijd in beslag die gebruikt kon worden voor belangrijkere zaken als de inhoud van werksessies. Een alternatief had in plaats van een caravan extra lampjes met een klaptafel kunnen zijn. Maak bij het organiseren dus een goede afweging of een idee genoeg oplevert ten aanzien van de tijd die erin gestoken moet worden. En wanneer er veel tijd ingestoken moet worden is er een alternatief aanwezig die hetzelfde kan opleveren.

Terugkoppeling resultaten

Om de resultaten van de workshop terug te kunnen koppelen aan bewoners is er een poster opgezet. Deze poster laat zien bij welke thema's de bewoners het meeste belang hadden voor verandering. Met sterren wordt een score gegeven aan de huidige situatie. Het kan zijn dat er bij een goede score op de huidige situatie nog steeds een groot belang is voor verandering. De tekstballonnen laten meningen van verschillende bewoners zien. De mens iconen onder de ballonnen geven weer of de mening door veel of weinig bewoners gedeeld wordt.

Figuur 4 Uitnodiging voor bewonersavond

1 Onderhoud

Score huidige situatie

"Veel rommel bij schuurtjes"
"Moet schoner"
"Minder onkruid"
"Beplanting is rommelig"

"Het beheer is voldoende"
"Bomen zijn gesnoeid"

2 Veiligheid

Score huidige situatie

"Donkere ingangen"
"Te donker bij paden en schuren"
"Niet veilig in donker meer verlichting"
"Sleutels worden geleend"

"Het hek maakt veilig voor kinderen"
"Er zijn bankjes om kinderen in gaten te houden"

3 Kleurrijke planten

Score huidige situatie

"De planten zijn saai"
"Meer bloemen"
"Kan fleuriger"

"Er zijn genoeg planten in de tuin"

4 Speelgelegenheid

Score huidige situatie

"Meer speelgelegenheid"
"Voetbalveldje"
"Schommel"
"De tuin is voor de kinderen"

"Geen grote speeltuin het moet wel rustig blijven"

5 Diervriendelijk

Score huidige situatie

"Meer vlinders"
"Planten voor bijen"

"Te veel muizen"
"De planten trekken bijen aan, kinderen zijn bang"
"Minder insecten"

6 Diverse beplanting

Score huidige situatie

"Beplanting is saai"
"Minder bomen"
"Moet overzichtelijk en niet te hoog"
"Niet teveel bomen"

"Meer bloesembomen planten"

"Er zijn teveel planten aanwezig in de tuin"

B
E
L
A
N
G

B
E
W
O
N
E
R
S

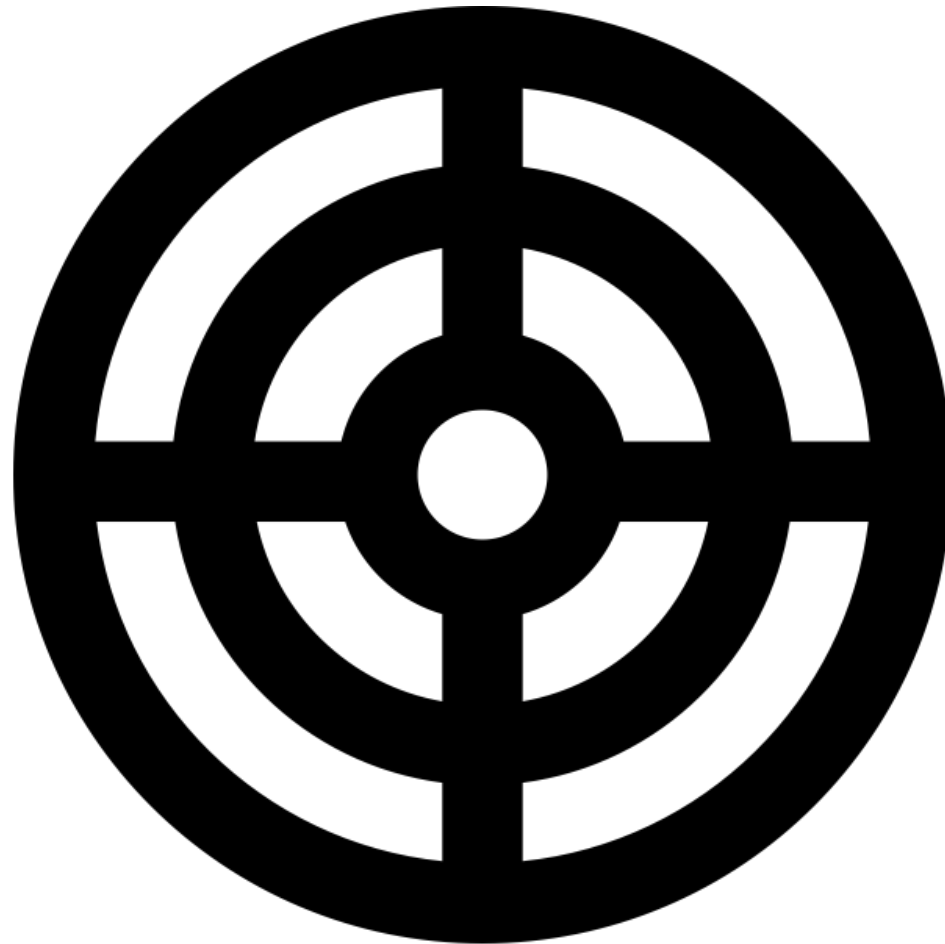
T
U
I
N

1

Figuur 5 Poster terugkoppeling resultaten

4. Ambitie

Wat wordt belangrijk gevonden?

Nadat het vooronderzoek is uitgevoerd, begin je met het analyseren van de informatie die is opgehaald. Zo is het belangrijk om te weten welke thema's en/of ambities naar voren zijn gekomen en hoe belangrijk deze zijn voor de bewoners, de woningcorporatie en de eventuele andere partijen.

Nu ga je de thema's ordenen. Welke zijn het meeste naar voren gekomen tijdens interviews, gesprekken, workshops of andere momenten? Houd er ook rekening mee of de thema's kunnen worden geclusterd (zoals veel bijen & vlinders en biodiversiteit). Toch is het wel belangrijk om goed na te gaan wat bewoners zien onder de verschillende termen (in de tuin), om zo ontwerpen te realiseren die meer draagvlak zullen creëren bij bewoners. Maak hierbij onderscheid in welke ambities er zijn vanuit de woningcorporatie zelf, welke ambities bewoners hebben en welke ambities aanwezig zijn bij eventuele andere partijen. In tabel 5 wordt een voorbeeldtabel weergegeven met daarin een paar mogelijke ambities van de bewoners, de woningcorporatie en andere partijen.

woningcorporatie	Bewoners	Andere partijen
• speelgelegenheid • biodiversiteit • flexibiliteit	• speelgelegenheid • veiligheid • kleurige tuin	• wateropvang • zo veel mogelijk groen

Tabel 5 Voorbeeld tabel ambities

Uiteindelijk ga je aan de slag met het maken van een twee ambitiewebben. Eén ambitieweb is toegespitst op de inrichting, beheer en gebruik van de buitenruimte en het andere ambitieweb is toegespitst op het proces. In het ambitieweb zijn altijd twee variabelen: de huidige situatie (Hoe hoog scoort de tuin momenteel op de thema's?) en een variabele met hoe hoog de ambities liggen (Wat zijn de wensen voor de tuin?).

De woningcorporatie kan zelf beslissen wat de grootte is van elke ambitie. In figuur 6 is een leeg ambitieweb te zien. In het pilotproject (hoofdstuk 4.2) zijn voorbeelden weergegeven van ingevulde ambitiewebben.

De ambitiewebben worden gevormd omdat je hierdoor een beter beeld krijgt wat de 0-situatie is en hoe belangrijk het wordt gevonden in de toekomst. Er zal naar waarschijnlijkheid een variatie aan 0-situaties ontstaan per thema en wel degelijk ook aan hoe het in de toekomst gevonden wordt. Hierdoor kun je al een eerste opzet maken welke thema's mee worden meegenomen in de eisen en de uiteindelijke ontwerpen.

ADVIES

Kies minimaal 5 en maximaal 10 thema's/ambities voor een ambitieweb.

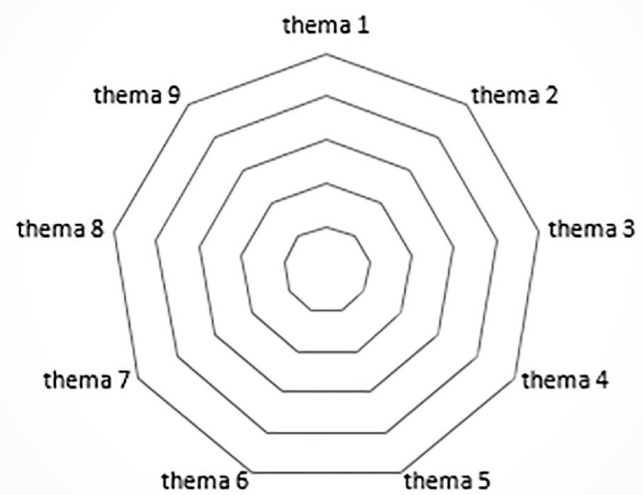
Inrichting beheer en gebruik

Dit zijn fysieke thema's/ambities waar rekening mee moet worden gehouden om de inrichting van de buitenruimte succesvol te maken. Dit kunnen dingen zijn als speelgelegenheid, biodiversiteit, wateropvang, kleur, ect.

Proces

Dit zijn de sociale ambities. Sociale ambities zijn bijvoorbeeld hoe het communicatie- en contact gerelateerd. Hoe is het contact tussen de woningcorporatie en de bewoners? Hoe is het contact tussen de verschillende afdelingen van de woningcorporatie die met elkaar moeten samenwerken om de tuin een succes te laten worden? Hoe is het onderlinge contact van de bewoners en in hoeverre willen de bewoners meedenken of doen in de buitenruimte.

Voorbeeld Ambitiweb

Figuur 6 Leeg ambitieweb

4.1 Pilotproject; En nu de praktijk

De ambitie van het pilotproject is alleen gebaseerd op de bewoners vanwege een gebrek aan tijd om volledige informatie te winnen bij alle partijen (dit speelt alleen bij het thema 'communicatie binnen organisatie').

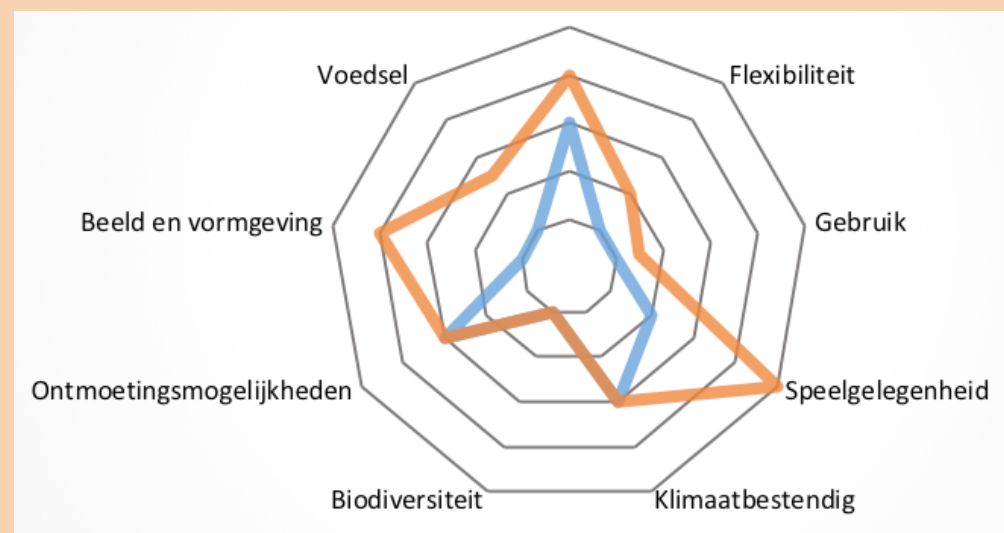
Hoe zijn de thema's gekozen?

Er is gesproken met de woningcorporatie die de grond beheert en gevraagd naar hun visie en beleid op het gebied van groen. Ook heeft de woningcorporatie een aantal richtlijnen opgesteld voor de ontwerpers. Vanuit die richtlijnen, visies en beleid zijn er thema's naar voren gekomen. Daarnaast zijn er interviews gehouden met de bewoners die toegang tot de binnentuin hebben. Vanuit deze interviewgegevens is gekeken naar onderwerpen die bij de bewoners ter sprake kwamen. De onderwerpen die vergelijkbaar waren, zijn onder eenzelfde thema ondergebracht om de hoeveelheid verschillende thema's te beperken. Hierdoor is er voor een thema beter te bepalen wat het gemeenschappelijke belang is. Voor het ambitieweb zijn de belangrijkste thema's van de woningcorporatie gekozen en de thema's die bij meerdere bewoners van belang waren.

Welke thema's horen bij wie?

Bij het pilotproject zijn enkele thema's vanuit de woningcorporatie gekomen, andere vanuit bewoners en andere thema's speelden bij beide partijen een rol. Hieronder (opsomming) is te zien vanuit welke partij de thema's voortgekomen zijn. Wat de thema's precies inhouden wordt in Bijlage VI Begrippenlijst Thema's toegelicht.

- Woningcorporatie: Flexibiliteit, gebruik, biodiversiteit, contact met burens, participatie ontwerp, participatie gebruik, communicatie binnen organisatie en communicatie tussen corporatie en bewoner.
- Bewoners: speelgelegenheid, beeld en vormgeving, ontmoetingsmogelijkheden en voedsel
- Gezamenlijk: klimaatbestendigheid en beheer.

Figuur 7 Ambitieweb voor inrichting

Toelichting ambitieweb binnentuinen inrichting algemeen.

In figuur 7 zijn er twee lijnen te zien. Een blauwe en een oranje lijn. Deze lijnen zijn gebaseerd op interviews en gesprekken die zijn gehouden met de bewoners van de binnentuinen aan de Jan Romeinstraat. De blauwe lijn is de lijn die de huidige situatie aangeeft over de ambities en thema's in de tuinen. De oranje lijn geeft de wensen van de bewoners voor in de tuinen weer. Dus wat mensen graag zouden willen zien in hun tuin. Deze grafiek is gemaakt op de inrichtingsambities en thema's die tijdens de eerste interviews naar voren komt.

Tip:

Dit is dus een ambitieweb dat is gecreëerd op basis van de interviews met de bewoners van de drie binnentuinen. Er is ongeveer 33% van de bewoners gesproken. Wij hebben de kans gegeven aan alle bewoners om hun mening te geven, ook door het uitnodigen van de workshop. Het is dus belangrijk dat je bewoners minimaal 2 keer de kans geeft om inspraak te hebben (bv, door middel van interviews aan de deur of workshops).

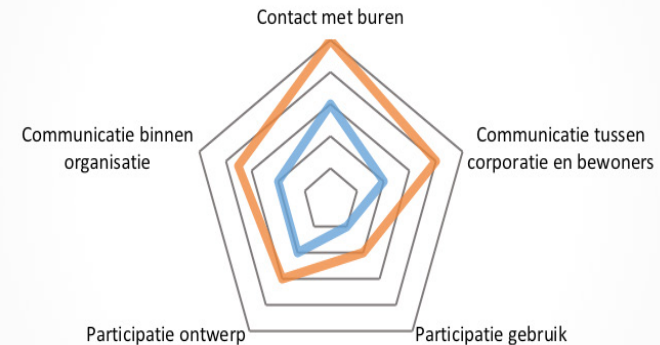
Vervolg toelichting ambities

Wat opvalt is dat er een groot verschil zit in de twee lijnen bij het thema speelgelegenheid. Dit betekent dat de huidige situatie nog niet zo is als men graag zou wensen. De behoefte voor een goede speelgelegenheid is dus hoog. Verder is het opvallend dat de oranje en blauwe lijn op de thema's klimaatverandering, biodiversiteit en ontmoetingsmogelijkheid hetzelfde lopen. Hier is de huidige situatie dus hetzelfde als de wensen vanuit de bewoners. Het thema beeld en vormgeving is echter weer iets waar veel verandering bij gewenst is in verhouding tot de huidige situatie.

De thema's voedsel, beheer, flexibiliteit en gebruik hebben een klein verschil tussen de wensen en de huidige situatie. Wat het meest uit het ambitieweb naar voren komt is dat bewoners graag de speelgelegenheid en de beeld en vormgeving verbeterd willen zien naar hun wensen.

Voor de binnentuinen zijn ambitithema's opgesteld gericht op inrichting en proces. Inrichtingsthema's zijn thema's over fysieke aspecten van de binnentuin en proces gaat over contact en samenwerking tussen partijen. Er zijn interviews gehouden met bewoners die rondom de drie binnentuinen wonen. Vanuit deze interviews is er bepaald in welke mate er belang is bij verandering voor elk thema. De blauwe lijn laat de tevredenheid of aanwezigheid bij de huidige situatie zien. De oranje lijn laat zien hoe groot de ambitie voor dit onderwerp is. Wanneer de lijn dicht bij de kern ligt is er een ontevredenheid of een lage ambitie bij dit thema. Staat de lijn ver van de kern af dan is er een grote tevredenheid of ambitie voor dit onderwerp.

Thema's binnentuinen proces

Figuur 8 Ambitieweb

Dit ambitieweb (Figuur 8) is toegespitst op het proces en wat de wensen hier over zijn van de bewoners aan de binnentuin. Bij dit web zijn er minder grote verschillen tussen de huidige situatie (blauwe lijn) en de gewenste situatie (oranje lijn) vergeleken met het inrichting ambitieweb. Wat opvalt aan dit web is dat de thema's communicatie binnen organisatie, contact met burens en communicatie tussen bewoners en corporatie de punten zijn waar er nog veel kan veranderen om bij de gewenste situatie te komen. Bij de punten participatie ontwerp en participatie beheer is er wel een verschil tussen de huidige situatie en de gewenste situatie, maar dit verschil is kleiner dan bij de andere drie thema's.

Participatief ontwerp betekent in het geval van de binnentuinen dat je de bewoners de kans geeft om mee te denken aan het ontwerp van de binnentuinen. Het proces om aan de ambitithema's te komen, vanuit onder anderen de bewoners, is al een eerste opzet naar een participatief ontwerp. Participatief beheer betekent in dit geval dat je de bewoners de kans geeft om mee te beheren aan de tuin.

Ambitie web per binnentuin

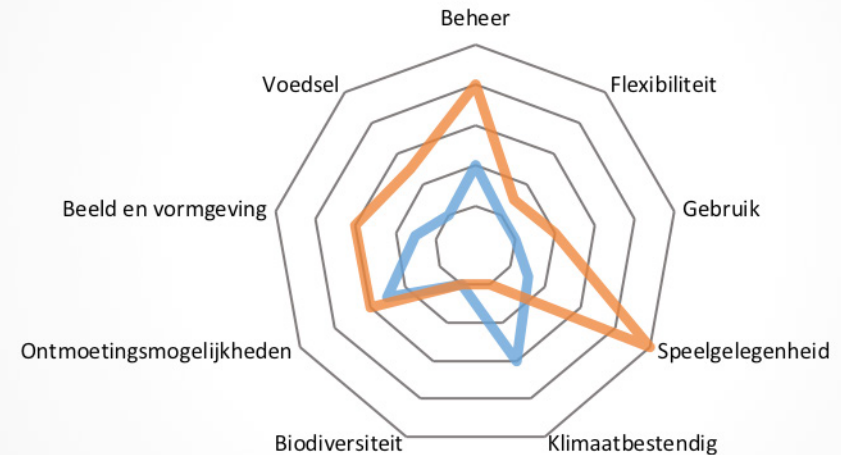
Voor de drie binnentuinen wordt elke ambitie en huidige situatie op het gebied van inrichting en het proces toegelicht.

Binnentuin 1

Bij binnentuin 1 (Figuur 9) ligt de grootste tevredenheid bij de klimaatbestendigheid, ontmoetingsmogelijkheden en het beheer. Flexibiliteit, voedsel en biodiversiteit zijn niet aanwezig maar de bewoners hebben voor deze onderwerpen ook geen ambitie voor verbetering. Het gebruik en speelgelegenheid scoren erg laag terwijl er wel ambitie is voor meer gebruik. De ambitie voor meer gebruik hangt samen met het verbeteren van andere thema's, want bewoners willen wel meer gebruik maken als het verandert. Speelgelegenheid is voor deze tuin het belangrijkste thema om te verbeteren. Daarnaast is er wens voor meer ontmoetingsmogelijkheden en een goede beeld en vormgeving. Op het beheer was er al een redelijke tevredenheid maar het is nog niet op het gewenste niveau en daarom heeft het een hoge ambitie.

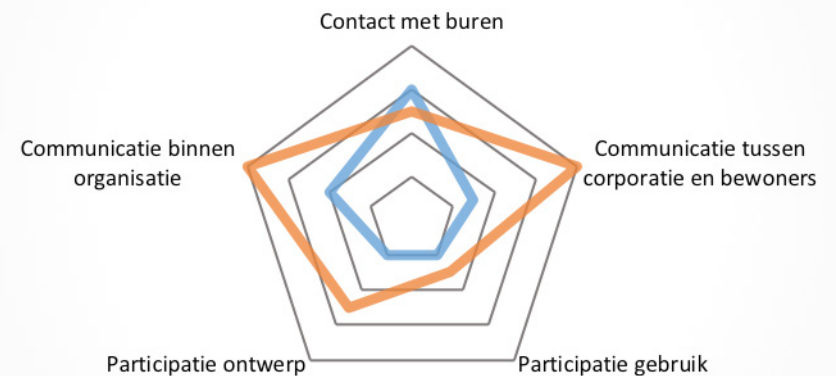
In binnentuin 1 (Figuur 10) zijn mensen tevreden met het contact tussen buurtbewoners en hebben hierbij geen grote ambitie om het te verbeteren of te verslechteren. Ze vinden het belangrijk dat er een goed contact is en blijft. Het contact tussen de bewoners en de woningcorporatie wordt redelijk gevonden door de bewoners maar kan wel veel beter. Bij dit thema ligt ook de hoogste ambitie voor verbetering. Participeren in het gebruik van de tuin en ontwerpen komt momenteel niet voor. Er is een lichte ambitie om meer te participeren in het gebruik en er is een grotere ambitie om te participeren bij het ontwerpen van de tuin. Binnen de woningcorporatie zelf wordt er verbetering gezien in de communicatie binnen de organisatie, de communicatie is nog niet optimaal maar is voor de organisatie wel een erg belangrijk thema.

Thema's binnentuin 1 inrichting

Figuur 9 Inrichting ambitieweb tuin 1

Thema's binnentuin 1 proces

Figuur 10 Proces ambitieweb tuin 1

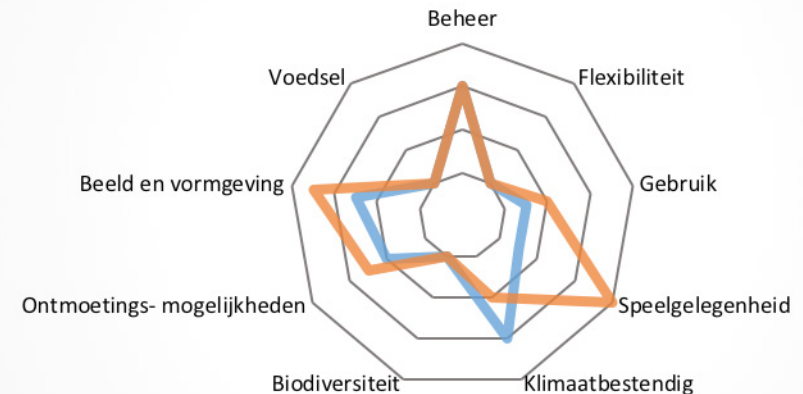
Buitenruimte van woningcorporaties

Binnentuin 2

Binnentuin 2 (Figuur 11) is recentelijk vernieuwd en dat is terug te zien in de waardering van de huidige situatie. Er is een kleine ontevredenheid over de tuin. Mogelijkheden voor flexibiliteit, voedsel en biodiversiteit scoren laag omdat dit niet aanwezig is, maar er de bewoners hebben hier ook geen ambitie voor. De grootste tevredenheid is over klimaatbestendigheid en heeft daarom ook geen hoge ambitie. Er is een lichte ambitie voor verbetering bij de ontmoetingsmogelijkheden en vaker gebruik maken van de tuin. De beeld en vormgeving en speelgelegenheid hebben de grootste ambitie in deze tuin. De bewoners zijn redelijk tevreden maar vinden het nog te saai eruit zien en de speelmogelijkheden nog niet uitdagend genoeg.

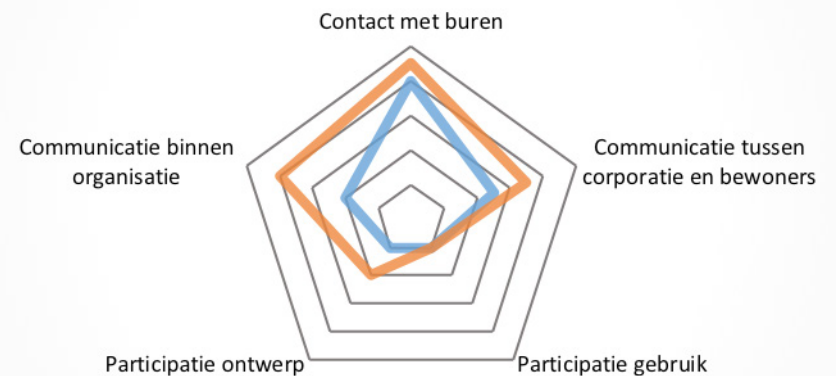
In binnentuin 2 (Figuur 12) is er een goed contact tussen buurtbewoners en er is een hoge ambitie dat dit contact goed blijft. De communicatie met de woningcorporatie is redelijk maar nog niet optimaal, waardoor er een lichte ambitie voor verbetering is. Er is geen participatie in het gebruik en daar is ook geen ambitie voor. Bij het ontwerp is momenteel geen participatie maar hier staan bewoners wel voor open. Binnen de woningcorporatie zelf wordt er verbetering gezien in de communicatie binnen de organisatie, de communicatie is nog niet optimaal maar is voor de organisatie wel een erg belangrijk thema.

Thema's binnentuin 2 inrichting

Figuur 11 Inrichting tuin 2

Thema's binnentuin 2 proces

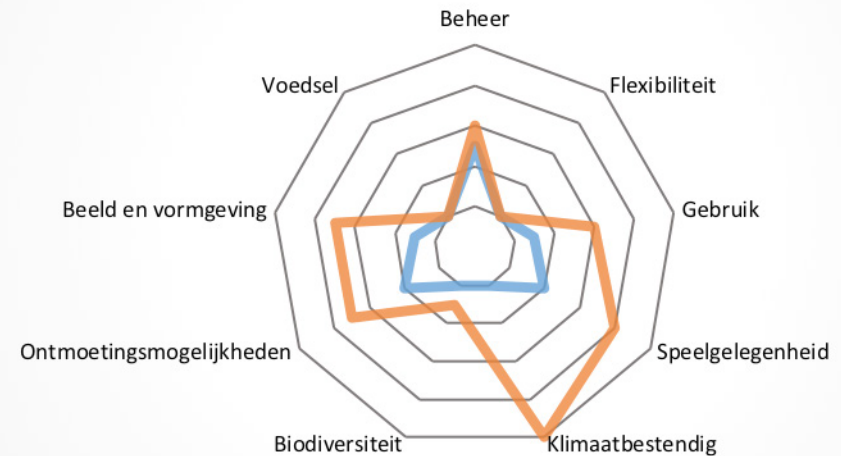
Figuur 12 Proces ambitieweb tuin 2

Binnentuin 3

In binnentuin 3 (Figuur 13) is er voornamelijk grote onvrede over de klimaatbestendigheid vanwege wateroverlast in de tuin. De wateroverlast heeft ook invloed op het gebruik, en de tevredenheid van beeld en vormgeving en speelgelegenheid. Hier zijn redelijk grote ambities voor. Er is een lichte verdeling over de speelgelegenheid, enkele bewoners vinden het goed in de huidige situatie en anderen niet, maar over het algemeen is er wel een redelijke ambitie om het te verbeteren. Verder is er een redelijke grote ambitie om meer gebruik te maken van de tuin mits andere thema's aangepakt worden. Thema's flexibiliteit en voedsel zijn momenteel niet aanwezig in de tuin maar er is ook geen ambitie voor bij de bewoners. Wel is er een lichte ambitie voor een betere biodiversiteit en kan het beheer iets beter.

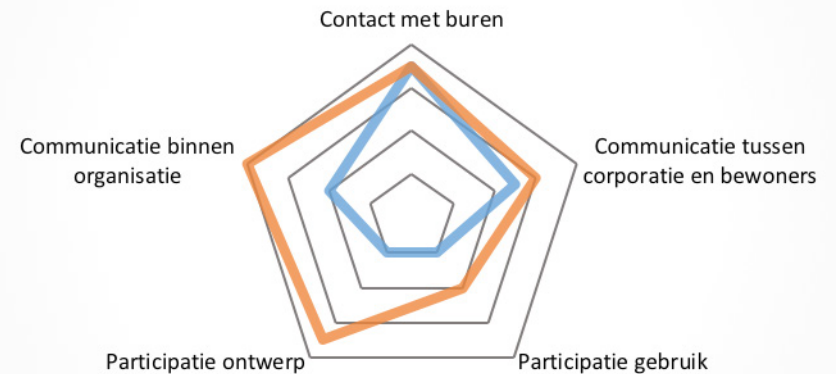
In binnentuin 3 (Figuur 14) ligt de grootste ambitie bij het participeren in het ontwerp. In het gebruik is ook een kleine ambitie om te participeren. Het contact met de woningcorporatie wordt als goed ondervonden maar er is altijd ruimte voor verbetering en daarom ook een lichte ambitie. Het contact met burens is goed en wordt belangrijk gevonden om goed te houden. Binnen de woningcorporatie zelf wordt er verbetering gezien in de communicatie binnen de organisatie, de communicatie is nog niet optimaal maar is voor de organisatie wel een erg belangrijk thema.

Thema's binnentuin 3 inrichting

Figuur 13 Inrichting ambitieweb tuin 3

Thema's binnentuin 3 proces

Figuur 14 Inrichting ambitieweb tuin 3

5 Programma van eisen

Een stevig handvat voor het ontwerp

Zorg er eerst voor dat je de vorige stappen hebt uitgevoerd, waardoor de visie van de verschillende stakeholders bekend zijn en ambitie van de bewoners duidelijk zijn geworden. Zorg er voor dat alle betrokkenen, stakeholders en je team meegenomen zijn en dat iedereen toestemming geeft met de gezamenlijke visie en ambitie.

Tijdens het proces van het maken van de 'organisatie', 'vooronderzoek' en 'ambities' komen er verschillende dilemma's en barrières naar voren. Waar loopt de organisatie tegenaan waardoor het project niet soepel verloopt? Zijn er bepaalde beleidsvoorwaarden die in de weg staan? Deze barrières kunnen ook worden vertaald in concrete eisen of thema's waar de inrichting en het proces aan moet voldoen.

Tijdens het houden van interviews met alle stakeholders komen er ook allerlei thema's aan bod (zie Hs. Ambitie). Deze thema's kan je opdelen in fysieke thema's (Inrichtingsthema's) en procesmatige thema's (Procesthema's). Zorg voor een prioritering. Koppel deze thema's terug bij al jouw betrokkenen binnen je organisatie. Wellicht voegen zij andere thema's of vinden zij dat er een andere prioritering ligt. Deze prioritering wordt gemaakt aan de hand van de uitkomsten van de ambitiewebben uit hoofdstuk 4 Ambitie. Deze ambitie is ontstaan van de meningen van de betreffende bewoners over de thema's die de woningcorporatie zelf als ambitie heeft. De prioritering van de thema's zijn er en er kan gewerkt worden aan de concrete eisen. De thema's moeten nog zeer breed worden toegelicht. Deze thema's zijn de leidraad voor de concrete eisen waar de buitenruimte aan moet voldoen. Probeer de eisen zo SMART mogelijk te maken.*

Je zal voor het opstellen van de eisen het gehele team moeten betrekken, binnen de woningcorporatie. Hier zullen de nodige experts die advies geven op bepaalde onderwerpen, ook aanwezig moeten zijn. De inspraak die geleverd wordt, kan gerealiseerd worden door middel van een brainstorm-workshop- of sessie.

De andere stakeholders, waaronder bewoners, moeten op de hoogte worden gehouden van de eisen die op tafel komen. Zij kunnen deze nog aanvullen of verbeteren. Zorg er dus voor dat je genoeg input hebt van verschillende stakeholders, en dan vooral de bewoners om ervoor te zorgen dat de ontwerpers concretere en betrouwbaardere fysieke eisen opstellen uit de thema's. Het eerste eisenpakket dat is gerealiseerd kan dus in het proces hier en daar veranderen. Er staat dus niet meteen een eisenpakket vast.

** SMART= specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch en tijdsgebonden.*

5.1 Pilotproject; En nu de praktijk

5.1.1 Opzet

In het Programma van Eisen worden de eisen voor de drie binnentuinen verwoord. Deze eisen zijn gemaakt vanuit de thema's die prioriteit hadden in de binnentuinen. Dit zijn zowel procesmatige eisen als inrichtingseisen. Op dit moment begeeft het project zich in de fase waarbij een eerste opzet wordt gemaakt met eisen. Deze eisen kunnen dus nog veranderen. De woningcorporatie is immers de beslisser welke eisen er worden gerealiseerd. Dit op basis van dergelijke experts, leveren als ontwerp. In deze fase zijn de VHL studenten de experts die al een eerste advies geven op welke eisen er kunnen worden gerealiseerd.

5.1.2 Van thema's naar eisen, hoe doen we dat?

Zoals in de inleiding 'Opzet eisen' is beschreven dat er is gekozen voor een manier om van de betreffende thema's te komen naar de eisen. De thema's zijn hieronder nog eens opgesomd:

Inrichtingsthema's

Beheer
Flexibiliteit
Gebruik
Speelgelegenheden
Klimaatbestendigheid
Biodiversiteit
Ontmoetingsplekken
Beeld en Vormgeving
Voedsel

Procesthema's

Contact met bureaus
Communicatie tussen corporaties en bewoners
Participatief beheer
Participatief ontwerp
Communicatie binnen organisatie

Let op! De opzet van de eisen zijn niet ongegrond bedacht. Er is rekening gehouden met welke thema's meer prioriteit hadden. Deze prioritering kwamen onder anderen vanuit verschillende beleidsdocumenten, interviews en workshops. Omdat er rekening is gehouden met deze prioritering konden er eerste opzetten van toetsbare eisen worden gerealiseerd.

5.1.3 Op welke manier van thema's naar eisen?

De eisen die zijn opgesteld komen vanuit de thema's. De thema's hebben twee columns, wat vinden de bewoners van de huidige situatie en of ze het onderwerp belangrijk vinden (voor in de toekomst). Op basis van een puntensysteem (0-5, waarbij 0 aangeeft 'wordt niet belangrijk gevonden', en 5 aangeeft 'wordt wel belangrijk gevonden') is er gekeken wat voor betreffende eis er aan het thema verbonden kan worden. Sommige thema's scoorden laag, maar is toch een eis aan verbonden. De reden daarvoor staat aangegeven bij de betreffende eis.

TIP

Het is belangrijk dat er in het gehele proces, telkens wordt teruggekoppeld naar de betreffende eisen. Omdat het proces verschillende participatieve processen heeft, zullen eisen kunnen worden aangepast, toegevoegd, of wellicht worden verwijderd.

5.1.4 De betreffende eisen

De betreffende eisen, zijn per thema en binnentuin opgesteld en in tabellen weergegeven. Dit zijn zowel de inrichtingseisen als de procesmatige eisen. De eisen zijn gespecificeerd naar de binnentuinen van het pilotproject. De eisen zijn opgedeeld in de drie verschillende binnentuinen. Eerst zie je de eisen van binnentuin 1, daarna van binnentuin 2 en als laatste van binnentuin 3. In tabel 5 worden de eisen van binnentuin 1 verwoord.

Binnentuin 1 Inrichtingsthema	Bijbehorende gemaakte eis (Toekomst)
Beheer	Dit is een niet hoog ambitie-thema, maar wordt wel als belangrijk gevonden voor de toekomst. Flexibiliteit zal wel degelijk een uitkomst bieden, bij het zoveel mogelijk realiseren van de wensen van bewoners. EIS: De tuin voldoet aan alle fysieke en procesmatige thema's waar eisen aan zijn gesteld.
Flexibiliteit	Dit is een niet hoog ambitie-thema, maar wordt wel als belangrijk gevonden voor de toekomst. Flexibiliteit zal wel degelijk een uitkomst bieden, bij het zoveel mogelijk realiseren van de wensen van bewoners. EIS: De tuin voldoet aan alle fysieke en procesmatige thema's waar eisen aan zijn gesteld.
Gebruik	De binnentuin wordt in de huidige toestand niet of nauwelijks gebruikt door bewoners. Dit onderwerp wordt ook niet als belangrijk gevonden in de toekomst, door de bewoners. Toch is het doel van dit project om de tuin zo in te richten dat het wel wordt gebruikt wordt door de bewoners. EIS: De tuin wordt door minimaal 30% van de bewoners gebruikt. Dit wordt gemonitord, door middel van een enquête, na het jaar van uitvoering.
Speelgelegenheden	De binnentuin wordt in de huidige situatie gebruikt door kinderen, maar is onvoldoende plek voor spelen. Er zal dus meer speelgelegenheden moeten komen voor kinderen. EIS: De tuin heeft een speeltuin, met verschillende duurzame speeltoestellen (max 6 toestellen).

Klimaat bestendigheid	De binnentuin wordt in de huidige situatie gebruikt door kinderen, maar is onvoldoende plek voor spelen. Er zal dus meer speelgelegenheden moeten komen voor kinderen. EIS: De tuin heeft een speeltuin, met verschillende duurzame speeltoestellen (max 6 toestellen).
Biodiversiteit	Dit is een thema dat niet als hoge ambitie is beschreven en wat ook niet belangrijk wordt gevonden door de bewoners. Vanuit beleid van Stedion en tevens de Gemeente Den Haag is dit thema wel erg belangrijk. Deze binnentuin heeft verder geen last van wateroverlast. Daarom is de eis minder urgent dan in binnentuin 3. EIS: De tuin is rekening houdend met klimaatverandering, ingericht. Hierbij moet de tuin een verkoelende werking hebben (Urbangreenbluegrids, z.d.). Maatregelen zijn met elkaar verbonden, om verkoeling te realiseren in de binnentuin. Dit is nog geen toetsbare eis.
ontmoetingsplekken	De huidige situatie van de binnentuin op het gebied van ontmoetingsplekken is neutraal. Er is vanuit de bewoners wel iets meer belang. EIS: De tuin heeft minimaal 3 banken om te zitten. In de ontwerp fase wordt er gekeken welke banken. Voorstel: Verschillende soorten (Grote, kleine, picknick).
Beeld en Vorming	De huidige situatie van de binnentuin op het gebied van ontmoetingsplekken is neutraal. Vanuit de bewoners is hier wel meer belang bij. EIS: De tuin heeft voor minimaal 20% aan gekleurde beplanting.
Voedsel	In de huidige situatie van de tuin wordt geen voedsel verbouwd. De ambitie voor een voedselplek in de tuin is neutraal. EIS: De tuin heeft in nader gesprek met bewoners (door middel van een workshop), wel of geen plek voor voedselverbouwing.

Tabel 5 Eisen binnentuin 1 (vervolg tabel, deel 'Proces' op volgende pagina)

Vervolg tabel 5 Eisen binnentuin 1 deel 'proces'.

Binnentuin 1 Proces	Bijbehorende gemaakte eis (Toekomst)
Contact met burens	In de huidige situatie is er redelijk goed contact tussen buurtgenoten. Het is onduidelijk of dit komt door de aanwezigheid van de binnentuin. Het is belangrijk dat de binnentuin een uitkomst kan bieden voor meer contact tussen de bewoners. EIS: Minimaal één keer per jaar wordt er een activiteit georganiseerd in de binnentuin. Dit gebeurt door middel van een actieve bewonersgroep met Staedion.
Communicatie tussen corporaties en bewoners	In de huidige situatie wordt de communicatie tussen de Staedion en de bewoners als slecht ondervonden door de bewoners. EIS: Er wordt binnen de woningcorporatie een overleg gehouden over het verbeteren van de communicatie met de betreffende bewoners. Er vindt jaarlijks een overleg plaats tussen de woningcorporaties en een bewonersgroep of met een groepje bewoners die hier jaarlijks over willen praten. Andere suggestie: Er wordt langs alle deuren gegaan, om in korte overleg te gaan met bewoners wat zij vinden van de communicatie en wat verbeterd kan worden (dit kan volgende jaren door studenten gedaan worden).
Participatief beheer	De tuin wordt in de huidige situatie niet participatief beheerd. De ambitie voor participatief beheer met medebewoners is ook laag. EIS: De tuin wordt (als daar belang/behoefte bij is) door bewoners, eventueel samen met de hovenier, beheert. Waarbij groot onderhoud wordt gedaan door de hovenier en klein onderhoud door bewoners. Dit wordt in een latere fase vastgesteld.

Participatief ontwerp	Tuinen worden in de huidige situatie niet via een participatief proces ontworpen. Dit thema heeft een gemiddeld hoge ambitie. Vanuit de verschillende stakeholders komt naar voren dat het erg belangrijk is om de tuinen via een participatief proces te ontwerpen. EIS: De tuinen worden via een participatief proces ontworpen. Dit om alle bewoners de kans te geven om mee te denken aan het ontwerp van de tuin. Dit kan ook door middel van het inzetten van minimaal 1 workshop.
Communicatie binnen organisatie	Geen ambitie vanuit bewoners. Vanuit Staedion ligt hier wel een ambitie. De communicatie binnen de organisatie is nog niet altijd optimaal. EIS: Communicatie binnen Staedion moet worden verbeterd om projecten succesvoller te laten verlopen. Er wordt hier een overleg ingelast (en eventueel meer), om te kijken naar de knelpunten en kansen binnen de organisatie met betrekking tot de binnentuin.
Tabel 5 Eisen binnentuin 1 (Einde tabel)	

In tabel 6 worden de eisen van binnentuin 2 verwoord.

Binnentuin 2 Inrichtingsthema	Bijbehorende gemaakte eis (Toekomst)
Beheer	Binnentuin 2 wordt volgens veel bewoners gemiddeld goed beheert door Staedion. Deze binnentuin is vrij recent opnieuw ingericht en wordt wellicht daarom door bewoners als ‘goed beheert door Staedion’ gezien. EIS: Geen.
Flexibiliteit	Dit is een laag ambitiethema. Flexibiliteit zal wel degelijk een uitkomst bieden bij het zoveel mogelijk realiseren van de wensen van bewoners. EIS: De tuin voldoet aan alle fysieke en procesmatige thema’s, waar eisen aan vast zijn gesteld.
Gebruik	De binnentuin wordt in de huidige toestand niet of nauwelijks gebruikt door bewoners. Dit onderwerp wordt ook niet als belangrijk gevonden in de toekomst, door de bewoners. Toch is het doel van dit project om de tuin zo in te richten dat het wel wordt gebruikt wordt door de bewoners. EIS: De tuin wordt door minimaal 30% van de bewoners gebruikt. Dit wordt gemonitord door middel van een enquête na het jaar van uitvoering.
Speelgelegenheden	De binnentuin wordt in de huidige situatie gebruikt door kinderen, maar is onvoldoende plek voor spelen. De binnentuin zal dus meer speelgelegenheden moeten hebben voor kinderen. EIS: De tuin heeft een speeltuin met verschillende duurzame speeltoestellen (max 6 toestellen).
Klimaatbestendigheid	Dit is een thema dat als lage ambitie is beschreven en ook onbelangrijk wordt gevonden door de bewoners. Vanuit beleid van Staedion en tevens de Gemeente Den Haag, is dit thema wel erg belangrijk. Deze binnentuin heeft verder geen last van wateroverlast. Daarom is deze eis minder urgent dan in binnentuin 3. EIS: De tuin is rekening houdend met klimaatverandering, ingericht. Hierbij moet de tuin een verkoelende werking hebben (Urbangreenbluegrids, z.d.). Maatregelen zijn met elkaar verbonden, om verkoeling te realiseren in de binnentuin. Dit is nog geen toetsbare eis.

Biodiversiteit	De binnentuin is in de huidige situatie niet biodivers ingericht. Er is vanuit de bewoners ook niet de ambitie om de tuin biodivers in te laten richten. Vanuit beleid van Staedion, is dit thema wel erg belangrijk. Daarom is dit ook een eis voor de binnentuin. EIS: De tuin is voor minimaal 30% biodivers ingericht. Welke soorten beplanting er wordt aangebracht wordt later bekend.
Ontmoetingsplekken	De huidige situatie van de binnentuin op het gebied van ontmoetingsplekken is neutraal. Er is vanuit de bewoners wel iets meer belang. EIS: De tuin heeft minimaal 3 banken om te zitten. In een latere fase wordt gekeken welke banken. Voorstel: Verschillende soorten (Grote, kleine, picknick).
Beeld en Vormgeving	De huidige situatie van de binnentuin op het gebied van ontmoetingsplekken is neutraal. Vanuit de bewoners is hier wel meer belang bij. EIS: De tuin heeft voor minimaal 20% aan gekleurde beplanting.
Voedsel	In de huidige situatie van de tuin wordt geen voedsel verbouwd. De ambitie voor een voedselplek in de tuin is er niet. EIS: De tuin heeft in nader gesprek met bewoners (door middel van een workshop), wel of geen plek voor voedselverbouwing.

Tabel 6 Eisen binnentuin 2 (Vervolg tabel met deel ‘Proces’ op volgende bladzijde,)

In tabel 6 worden de eisen van binnentuin 2 verwoord.
Vervolg 'Proces' deel.

Binnentuin 2 Proces	Bijbehorende gemaakte eis (Toekomst)
Contact met burens	In de huidige situatie is er redelijk goed contact tussen burens. Het is onduidelijk of dit komt door de aanwezigheid van de binnentuin. Het is belangrijk dat de binnentuin een uitkomst kan bieden voor meer contact tussen de bewoners. EIS: Minimaal één keer per jaar wordt er een activiteit georganiseerd in de binnentuin. Dit wordt gehouden door een actieve bewonersgroep in samenwerking met Staedion.
Communicatie tussen corporaties en bewoners	In de huidige situatie wordt de communicatie tussen de Staedion en de bewoners als neutraal ondervonden door de bewoners. Contact tussen de corporaties en bewoners wordt wel als belangrijk gevonden. EIS: Er wordt binnen de woningcorporatie een overleg ingelast, om communicatie met bewoners te stimuleren. Er vindt een jaarlijks overleg plaats tussen de woningcorporaties en een bewonersgroep of met een groepje bewoners die hier jaarlijks over willen praten. Andere suggestie: Er wordt langs alle deuren gegaan, om in korte overleg te gaan met bewoners wat zij vinden van de communicatie en wat verbeterd kan worden (dit kan volgende jaren door studenten gedaan worden).

Participatief beheer	De tuin wordt in de huidige situatie niet participatief beheerd. De ambitie voor participatief beheer met medebewoners is ook laag. EIS: De tuin wordt (als daar belang/behoefte bij is) door bewoners, eventueel samen met de hovenier, beheerd. Waarbij groot onderhoud wordt gedaan door de hovenier en klein onderhoud door bewoners. Dit wordt in een latere fase vastgesteld.
Participatief ontwerp	Tuinen worden in de huidige situatie niet via een participatief proces ontworpen. Dit thema heeft een gemiddeld hoge ambitie. Vanuit de verschillende stakeholders komt naar voren dat het erg belangrijk is om de tuinen via een participatief proces te ontwerpen. EIS: De tuinen worden via een participatief proces ontworpen. Dit om alle bewoners de kans te geven om mee te denken aan het ontwerp van de tuin. Dit kan ook door middel van het inzetten van minimaal 1 workshop.
Communicatie binnen organisatie	Zie 'Communicatie binnen organisatie' binnentuin 1.

Tabel 6 Eisen binnentuin 2 (Einde tabel)

In tabel 7 staan alle eisen die vanuit de thema's voor binnentuin 3.

Binnentuin 3 Inrichtingsthema's	Bijbehorende gemaakte eis (Toekomst)
Beheer	Binnentuin 3 wordt volgens veel bewoners neutraal beheert door Staedion. De tuin heeft wel iets meer beheer nodig volgens de bewoners. EIS: Het groen in de tuin voldoet aan kwaliteitsniveau B (Crow, z.d.).
Flexibiliteit	Dit is een niet hoog ambitiethema. Flexibiliteit zal wel degelijk een uitkomst bieden, bij het zoveel mogelijk realiseren van de wensen van bewoners. EIS: De tuin voldoet aan alle fysieke en procesmatige thema's waar eisen aan zijn gesteld.
Gebruik	De binnentuin wordt in de huidige toestand niet of nauwelijks gebruikt door bewoners. Dit onderwerp wordt wel als belangrijk gevonden in de toekomst, door de bewoners. EIS: De tuin wordt door minimaal 30% van de bewoners gebruikt. Dit wordt gemonitord door middel van een enquête na een jaar van uitvoering.
Speel gelegenheden	De binnentuin wordt in de huidige situatie gebruikt door kinderen, maar is onvoldoende plek voor spelen. De binnentuin zal dus meer speelgelegenheden moeten hebben voor kinderen. EIS: De tuin heeft een speeltuin met verschillende duurzame speeltoestellen (max 6 toestellen).

Klimaat bestendigheid	Dit is een thema dat als erg hoge ambitie is beschreven en wordt belangrijk wordt gevonden door de bewoners die last hebben van het water. Vanuit beleid van Staedion en tevens de Gemeente Den Haag, is dit thema erg belangrijk. EIS: Er wordt nader onderzoek gedaan naar de hoeveel water die er moet worden vastgehouden. Hier wordt weer gekeken naar maatregelen die kunnen worden genomen (Urbangreen-bluegrids, z.d.). In overleg met bewoners wordt gekeken naar een goede oplossing. Dit wordt in een workshopsessie gedaan.
Biodiversiteit	De binnentuin is in de huidige situatie niet biodivers ingericht. Er is vanuit de bewoners ook niet echt de ambitie om de tuin biodivers in te laten richten. Bewoners gaven bij de workshop wel aan dat ze een diervriendelijke tuin zien zitten (bijen etc.). Om dit te bereiken zal de tuin dus biodivers ingericht moeten zijn. Vanuit beleid van Staedion, is dit thema erg belangrijk. Daarom is dit ook een eis voor de binnentuin. EIS: De tuin is voor minimaal 30% biodivers ingericht. Welke soorten beplanting er wordt aangebracht, wordt later bekend.
Ontmoetingsplek- ken	De huidige situatie van de binnentuin op het gebied van ontmoetingsplekken is iets onder neutraal. Er is vanuit de bewoners wel meer belang. EIS: De tuin heeft minimaal 3 banken om te zitten. In de ontwerp fase wordt gekeken naar welke banken. Voorstel: Verschillende soorten (Grote, kleine, picknick).
Beeld en Vormgeving	De huidige situatie van de binnentuin op het gebied van ontmoetingsplekken is neutraal. Vanuit de bewoners is hier wel meer belang bij. EIS: De tuin heeft voor minimaal 20% aan gekleurde beplanting.
Voedsel	In de huidige situatie van de tuin wordt geen voedsel verbouwd. De ambitie voor een voedselplek in de tuin is er niet. EIS: De tuin heeft in nader gesprek met bewoners (door middel van een workshop) wel of geen plek voor voedselverbouwing.

Tabel 7 Eisen binnentuin 3 (Vervolg tabel deel 'Proces' zie volgende bladzijde)

In tabel 7 staan alle eisen die vanuit de thema's voor binnentuin 3.
Vervolg 'Proces' deel.

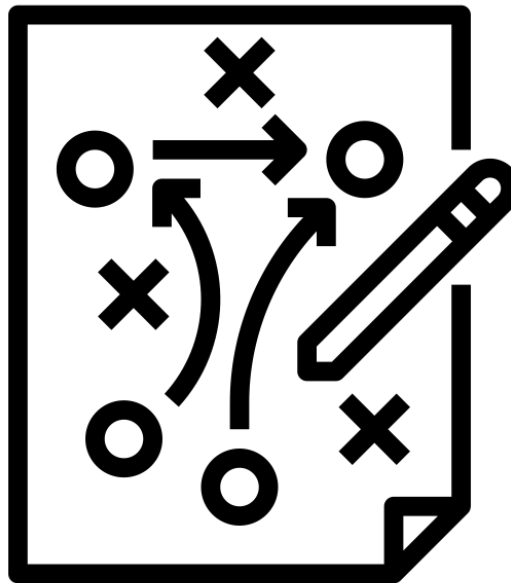
Binnentuin 3 Proces	Bijbehorende gemaakte eis (Toekomst)
Contact met buren	In de huidige situatie is er goed contact tussen buren. Het is onduidelijk of dit komt door de aanwezigheid van de binnentuin. Het is belangrijk dat de binnentuin een uitkomst kan bieden voor contact tussen de bewoners. EIS: Minimaal één keer per jaar wordt er een activiteit georganiseerd in de binnentuin. Dit door een actieve bewonersgroep met Staedion.
Communicatie tussen corporaties en bewoners	In de huidige situatie wordt de communicatie tussen de Staedion en de bewoners als neutraal ondervonden door de bewoners. Contact tussen de corporaties en bewoners wordt wel als iets belangrijker gevonden. EIS: Er wordt binnen de woningcorporatie een overleg ingelast, om communicatie met de bewoners te stimuleren. Er vindt een jaarlijks overleg plaats tussen de woningcorporaties en een bewonersgroep of met een groepje bewoners die hier jaarlijks over willen praten. Andere suggestie: Er wordt langs alle deuren gegaan om in korte overleg te gaan met bewoners wat zij vinden van de communicatie en wat verbeterd kan worden (dit kan volgende jaren door studenten gedaan worden).

Participatief beheer	De tuin wordt in de huidige situatie niet participatief beheerd. De ambitie voor participatief beheer met medebewoners is ook laag. EIS: De tuin wordt (als daar belang/behoefte bij is) door bewoners, eventueel samen met de hovenier, beheert. Waarbij groot onderhoud wordt gedaan door de hovenier en klein onderhoud door bewoners. Dit wordt in een latere fase vastgesteld.
Participatief ontwerp	Tuinen worden in de huidige situatie niet via een participatief proces ontworpen. Dit thema heeft een neutrale ambitie. Vanuit de verschillende stakeholders komt naar voren dat het erg belangrijk is om de tuinen via een participatief proces te ontwerpen. EIS: De tuinen worden via een participatief proces ontworpen. Dit om alle bewoners de kans te geven om mee te denken aan het ontwerp van de tuin. Dit kan ook door middel van het inzetten van minimaal 1 workshop.
Communicatie binnen organisatie	Zie 'Communicatie binnen organisatie' binnentuin 1.

Tabel 7 Eisen binnentuin 3 (Einde tabel)

6. Ontwerp en uitvoering

We zijn er 'bijna'!

Dit hoofdstuk is ingedeeld in twee onderdelen. In het eerste onderdeel van het hoofdstuk zijn de uitvoeringsacties weergegeven. Hierin wordt stapsgewijs toegelicht hoe er van eisen naar de 'uitvoering en oplevering' van de tuin gekomen moet worden. Het laatste onderdeel beschrijft hoe de uitvoeringsacties te werk zijn gegaan in het pilotproject.

Uitvoeringsacties:

- 1) Van eisen naar voorlopig ontwerp*
- 2) Feedback woningcorporatie*
- 3) Van voorlopig- naar definitief ontwerp*
- 4) Beheerplan*
- 5) Technisch ontwerp en bestek*
- 6) Uitvoering en oplevering*
- 7) Sociale acties*

6.1 Uitvoeringsacties; Hoe naar deze acties?

1. Van eisen naar voorlopig ontwerp

Om vanuit de eisen (die zijn opgesteld in het Programma van Eisen) naar een ontwerp te komen wordt er gewerkt met drie ontwerpmomenten: een voorlopig ontwerp, een definitief ontwerp en een technisch ontwerp. Nadat de eisen zijn opgesteld wordt hiermee een voorlopig ontwerp gevormd. Dit ontwerp staat nog niet vast omdat in de loop van het project kan het zijn dat ambities en eisen kunnen veranderen. Wanneer de eisen veranderen moet ook het ontwerp aangepast worden. Daarom zijn er de drie ontwerpmomenten zodat het project genoeg ruimte heeft om veranderingen te verwerken.

2. Feedback woningcorporatie

Na het maken van een voorlopig ontwerp moet feedback gegeven worden door de woningcorporatie. Als de woningcorporatie akkoord gaat met het voorlopige proces kunnen zij de keuze overwegen om de andere betrokken partijen op de hoogte te stellen van het voorlopige ontwerp en nogmaals hun mening hierover te vragen. Deze partijen kunnen bestaan uit bijvoorbeeld bewoners of gemeente. Zo kunnen er mogelijk meer bewoners bij het proces betrokken worden. Deze laatste check wordt gedaan om de goedkeuring van alle partijen te ontvangen op het voorlopig ontwerp. Pas na deze goedkeuring kan het voorlopige ontwerp worden omgezet naar een definitief ontwerp, want pas dan is het duidelijk of alle ambities nog op één lijn liggen.

Deze check kan gedaan worden door middel van een bewonersavond of door de voorlopige ontwerpen in bijvoorbeeld portieken op te hangen en dat bewoners via email of de complexbeheerder feedback kunnen geven.

3. Van voorlopig- naar definitief ontwerp

Met de feedback van de woningcorporatie en de andere stakeholders worden de eisen aangescherpt of veranderd door de ontwerpers. In deze fase van het ontwerp wordt ook een eerste inschatting gemaakt van de kosten. Als blijkt dat er een degelijk verschil is met de kosten en het verwachte budget kunnen de eisen aangescherpt worden of naar nieuwe financieermogelijkheden worden gezocht. De woningcorporatie doet de laatste check nadat de feedback van de andere stakeholders subtiel geïmplementeerd zijn. Vervolgens wordt met het voorlopig ontwerp een definitief ontwerp gemaakt door de ontwerpers van het project. Als alle feedback in het ontwerp is geïmplementeerd en als de woningcorporatie goedkeuring heeft gegeven is het ontwerp definitief. Hoelang deze fase duurt hangt af van hoe vaak een ontwerp aangepast moet worden vanwege feedback. De woningcorporatie heeft de keuze om dit definitief ontwerp tijdens het ontwerpen aan andere betrokken stakeholders te presenteren, om nog meer feedback van de stakeholders te kunnen implementeren. Nadat het definitieve ontwerp is vastgesteld kunnen de stakeholders op te hoogte te worden gesteld over het verdere verloop van het ontwerp.

4. Beheerplan

Maar hoe wordt dit ontwerp beheerd? In deze stap worden er besluiten genomen hoe de buitenruimte wordt beheerd. Zijn er actieve bewoners die willen participeren of gaat de woningcorporatie alles in handen nemen en dit doorbelasten aan de bewoners? De ontwerpers gaan een lijst maken met alle beheerhandelingen die allemaal binnen één jaar vallen om zó de buitenruimte te onderhouden dat alle eisen worden meegenomen in het beheerplan. Woningcorporatie geeft een goedkeuring van de lijst en gaat de actieve bewonersgroep bij elkaar roepen.

Let op! De woningcorporatie moet tijdens het proces een indicatie krijgen of er actieve bewoners in het plangebied aanwezig zijn. Dit kan tijdens interviews en workshops bekend worden gemaakt.

Stel er ontstaat een groep met actieve bewoners, moeten deze na het definitieve ontwerp samenkomen om te besluiten welke beheermogelijkheden zij kunnen en willen doen.

De bewonersgroep kan alle beheerhandelingen langs gaan die de ontwerpers hebben opgesteld.

Samen met het hoveniersbedrijf (die een samenwerkingsverband heeft met de woningcorporatie) wordt er een overleg gepleegd wat duidelijk maakt wie wat gaat doen en hoe het gehandhaafd gaat worden. In dit overleg wordt ook duidelijk over wie er de leiding krijgt, wie welke handelingen gaat uitvoeren en wie alles gaat controleren. De woningcorporatie besluit na het overleg of er de mogelijkheid is om de beheerskosten van de actieve bewonersgroep te verlagen zodat de bewoners een kleine beloning kunnen krijgen voor hun goede handelen.

5. Technisch ontwerp en bestek

Het definitieve ontwerp wordt technisch uitgetekend. Het technisch ontwerp wordt samen met de ontwerpers en experts van de woningcorporatie gemaakt. Deze samenwerking moet de projectleider van de woningcorporatie regelen. Bij het technisch ontwerp wordt rekening gehouden met haalbaarheid, materiaalkeuze, kosten, toekomstbestendigheid, indeling en nog meer factoren die hierbij komen spelen. Er wordt ook een voorlopige begroting gemaakt hierin worden subsidieregelingen meegenomen. Met financierende partijen wordt gecontroleerd of zij nog meewillen financieren aan het project. De aannemer neemt deze begroting mee en maakt hier een definitieve begroting van die hij weer terugkoppelt naar de woningcorporatie. Beide partijen gaan akkoord met elkaar. Als er nog ontevredenheid is, of de begroting komt te hoog uit, dan moet het technisch ontwerp zo worden aangepast, dat het ontwerp kan worden uitgevoerd.

6. Uitvoering en oplevering

Als het bestek definitief is vastgesteld en de woningcorporatie akkoord gaat, wordt het ontwerp gerealiseerd. Als de tuin is opgeleverd wordt het beheer overgedragen aan de betreffende partijen zoals het hoveniersbedrijf, bewonersgroep of samenwerkingsverbanden met de gemeente.

7. Sociale acties

Uit de procesmatige eisen kunnen acties voortkomen die bevordering bieden op sociaal vlak.

Deze acties worden uitgevoerd na de oplevering en kunnen eenmalig of planmatig zijn. Sociale acties zijn er om de band tussen buurtbewoners te versterken en betrokkenheid bij de tuin te versterken. Bijvoorbeeld een jaarlijkse barbecue in de tuin.

Het organiseren van de sociale acties zijn in samenwerking met de woningcorporatie en de actieve bewonersgroep. Deze samenwerking is het meest succesvol, omdat de bewonersgroep zekerheid biedt van betrokkenheid bij de actie. Daarnaast wordt door deze samenwerking en acties de band en het vertrouwen tussen de corporatie en bewoners versterkt. Wanneer er geen bewonersgroep aanwezig is, kan de woningcorporatie zelf organiseren. Hierbij is er een groter risico van lage betrokkenheid en opkomst. De haalbaarheid en het nut van de acties moet hierdoor per situatie bepaald worden. Het kan dus zijn dat bij de ene binnentuin sociale acties gewenst zijn en bij andere niet. Ook kan het binnen één buitenruimte in de loop der tijd veranderen, door wisseling in betrokkenheid van bewoners.

6.2 Pilotproject; En nu de praktijk

De thema's die naar voren zijn gekomen zijn in de eerste plaats teruggekoppeld met de studenten van het Wellantcollege. Hierdoor zijn bij de eerste ontwerpen van de studenten al rekening gehouden met de uitkomsten van de thema's. Deze ontwerpen zijn bij de eerste workshopsessie met de bewoners gepresenteerd en de studenten hebben hier feedback op gekregen van de bewoners. De eisen die zijn opgesteld door de VHL studenten zijn daarbij ook teruggekoppeld met de studenten van het Wellantcollege.

Het pilotproject begeeft zich op dit moment (medio januari) in deze fase. Er wordt druk gewerkt aan het opstellen van de fysieke ontwerpen van het Wellantcollege. Deze worden definitief gepresenteerd in april. Hierbij hebben de studenten van het wellantcollege eisen die vanuit feedback van bewoners zijn opgesteld als basis genomen.

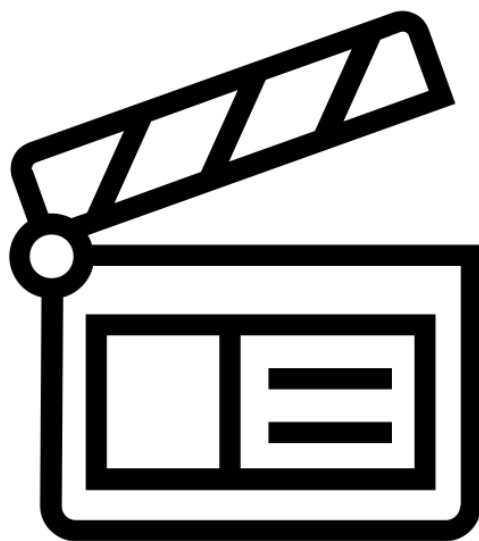
TIP

Er is bij de eerste ontwerpen gedeeltelijk rekening gehouden met de prioritering van de thema's. Dit kwam omdat het VHL-studententeam twee keer het projectgebied heeft bezocht voor het interviewen van de bewoners. De ontwerpen waren gebaseerd op de interviews met de stakeholders en op de eerste interviews met bewoners. Uit de tweede bezoek aan het projectgebied voor de tuin.

Zorg er dus voor dat je genoeg input hebt van verschillende stakeholders, en dan vooral de bewoners om ervoor te zorgen dat de ontwerpers concretere en betrouwbaardere fysieke eisen opstellen uit de thema's.

7 Beheer & Uitvoering

Net zo belangrijk als uitvoering!

Hoe verloopt het proces als de veranderingen van de binnentuin of het groen is aangepast en opgeleverd?

Na het doorlopen van het proces tot aan de oplevering van de tuin is het van belang dat er gekeken wordt naar de toekomst. De verbeteringen die in de tuin zijn aangebracht moeten immers in stand blijven worden gehouden wat betekend dat de nieuw ingerichte tuin moet worden beheerd en verder kan ontwikkelen. Eerder in het handboek werd al besproken wie en in wat voor samenwerkingsvorm het onderhoud en beheer kan worden uitgevoerd. Om te zorgen dat het beheer goed verloopt zijn er een aantal stappen die ondernomen kunnen worden om dit te waarborgen.

- 1. Er moet van tevoren rekeningen zijn gehouden tijdens het ontwerp en het schrijven van het bestek met onderhoudsvriendelijk beplanting.*
- 2. Tijdens het uitvoeren van het beheer is het van belang dat iedereen zicht houdt aan de vooraf gemaakte afspraken. Als dit anders gaat dan origineel bedacht moet hier met de juiste partijen over worden vergaderd om eventuele problemen te voorkomen en een plan te bedenken wat past. In de binnentuin kan een bord komen met deze regels zodat iedereen herinnert wordt aan de regels en elkaar hierop kan aanspreken.*
- 3. Daarnaast is het van belang om iemand te hebben die alles monitort. Dit kan een onafhankelijke partij zijn. Monitoring gaat niet alleen over het zien van de dingen die er misgaan, maar ook over de positieve vorderingen die er gemaakt worden. De monitoring kan twee keer per jaar worden gepubliceerd onder de bewoners zodat iedereen op de hoogte is van de stand van zaken.*

4. Als er aanvullingen of klachten zijn over het beheer vanuit de bewoners, is het aanstellen van een contactpersoon die over het beheer gaat een must. Dit is een extra manier om de tevredenheid en betrokkenheid van de bewoners en de communicatie tussen de woningcorporatie en de bewoners te waarborgen.

5. Tenslotte is het slim om, om het jaar een onderzoek te houden over de tevredenheid van de buitenruimte. Dit om te zien of iedereen nog op het goede spoor zit als het gaat om prettig groen wonen. Dit kan goed samengaan met de algemene tevredenheidsonderzoeken. Als na een aantal jaar blijkt dat het antwoord hetzelfde is en de mensen tevreden zijn, kan het in plaats van elk jaar een onderzoek bijvoorbeeld elke 5 jaar een onderzoek worden gehouden.

Naast het monitoren van het beheer zijn er ook stappen die kunnen worden ondernomen om de communicatie te optimaliseren. Na het opleveren van de nieuwe inrichting van de buitenruimte is het van belang dat er effectief wordt gecommuniceerd. Dit zorgt ervoor dat alle partijen op de hoogte zijn van de stand van zaken. Communicatie over het beheer en onderhoud kan via het beheer contactpersoon. Overige communicatie kan via de al bestaande reguliere kanalen.

TIPS

Tips voor goede communicatie tijdens het uitvoeren van projecten en het beheren en monitoren nadat het project is uitgevoerd:

- 1. Begin op tijd. Betrek de juiste mensen op het juiste moment. Laat iedereen weten wat er gaande is.**
- 2. Houd vergaderingen en stuur naar de mensen die het betreft de juiste informatie over mogelijke veranderingen of beslissingen door.**
- 3. Monitor de communicatie en heb 1 aanspreek punt voor vragen en klachten met ook een optie buiten werk uren, dit kan via een persoon, een email-adres of een telefoonnummer.**

Succesvolle voltooiing project; The 'end'

The 'end'. Wij hopen dat dit handboek jullie heeft geholpen bij het realiseren van een succesvolle inrichting van de buitenruimte samen met bewoners! Wij zijn in ieder geval overtuigd dat deze handleiding kan zorgen voor meer structuur in het 'stap voor stap' uitvoeren van fases in het proces naar de realisatie van (her)inrichting van de buitenruimte rondom sociale woningbouw, waarbij bewoners een centrale factor zijn. Wij danken u voor het lezen van het handboek: 'Handboek inrichten van buitenruimte in sociale woningbouw samen met bewoners!'

8

Literatuurlijst

En bronnen

Bibliografie

Brouwer, H. & Woodhill, J. (met Hemmati, M., Verhoosel, K. & Vugt, S.). (2015) MSP Guide. Wageningen: Practical Action Publishing Ltd.

Crow. (z.d., z.d. z.d.). beeldkwaliteit. Opgeroepen op 01 21, 2020, van crow: <https://www.crow.nl/thema-s/management-openbare-ruimte/beeldkwaliteit>

Hoogheemraadschap van Delfland. (z.d.). Veelgestelde vragen stimuleringsregeling. Geraadpleegd op 23 oktober 2019, van <https://www.hhdelfland.nl/inwoner/klimaat-en-water/subsidie-klimaatadaptatie/veelgestelde-vragen-stimuleringsregeling>

Jantje Beton. (z.d.). SPELREGELS 'GELD VOOR SPEELPLEK'. Geraadpleegd op 28 oktober 2019, van <https://jantjebeton.nl/ik-wil-spelen/geld-om-te-spelen/een-speelplek/spelregels-geld-voor-speelplek>

nature-squared. (2018, 12 13). samen-voor-natuur. Opgeroepen op 01 21, 2020, van nature-squared: <http://www.nature-squared.org/samen-voor-natuur/>

Snep, R. &. (2019). Prettig Groen Wonen - huren met groen als burens . Wageningen : Topsector Tuinbouw & Uitgangsmaterialen .

Urbangreenbluegrids. (z.d., z.d. z.d.). measures. Opgeroepen op 01 21, 2020, van urbangreenbluegrids: <https://nl.urbangreenbluegrids.com/measures/?>

9

Bijlagen

Bijlage 9.1 tot 9.4

9.1 I Bijlage visuedocument

De onder genoemde hoofdstukken in bijlage I behoren allemaal tot het Visiedocument

9.1.1 HS 2 Systeem & structuuranalyse paragraaf 2,4 mens en maatschappij

Zie bijlage document Bijlage I Systeem en structuuranalyse paragraaf mens en maatschappij

9.1.2 HS 2 Systeem & structuuranalyse paragraaf 2.6 Overzicht kansen en knelpunten

Zie bijlage document Bijlage I Systeem & structuuranalyse paragraaf 2.6 Overzicht kansen en knelpunten

9.1.3 HS 3 Stakeholders

Zie bijlage document Bijlage I HS 3 Stakeholders

9.1.4 HS 4 Beleidsanalyse

Zie bijlage document Bijlage I HS 4 Beleidsanalyse

9.1.5 HS 5 Ervaringen en ideeën

Zie bijlage document Bijlage I HS 5 Ervaringen en Ideeën

9.2 II. Bijlage bewonersanalyse

De onder genoemde hoofdstukken in de bijlage II behoren allemaal tot de bewoners analyse

9.2.1 HS 1 Methodiek

Zie bijlage document bijlage II HS 1 Methodiek

9.3 III. Bijlage Draaiboek bewonersavond

Zie bijlage document bijlage III Draaiboek bewonersavond

9.4 IV. Bijlage Tips voor interviews

Zie bijlage document Bijlage V Korte handleiding interviewtechnieken (door Judith Klostermann).

Bijlage 9.5 tot 9.6

9.5 V. Ansichtkaart bewonersavond

Geachte bewoner van dit woningcomplex,

U bent uitgenodigd om mee te denken over een **nieuw ontwerp van uw eigen binnentuin!** In 2020 wordt de tuin in opdracht van Staedion heringericht naar uw wensen en meningen.

Wij zijn vijf studenten van hogeschool Van Hall Larenstein in Arnhem en graag willen wij uw wensen en meningen over uw binnentuin horen en dat zouden wij graag doen door middel van een leuke actieve avond!

Graag aanmelden (niet verplicht) via vh1.prettiggroensamenwerken@gmail.com. Ook voor algemene vragen over het project kunt u ons benaderen op het bovenstaande email-adres.

Locatie: Centrum de Bokkefort (Doctor H.E. van Gelderlaan 260, 262, 2552 KW Den Haag)

Datum: 13 januari 2020

Tijd: 19:00 - 21:00 uur

Wij zien u graag op 13 januari!

Met vriendelijke groeten,
Studententeam VHL
Myriam, Pleun, Heleen, Louise en Jur

Binnentuinen Jan Romeinstraat

Handboek Prettig Groen Wonen 59

Bijlage 9.6 VI. Bijlage begrippenlijst Thema's

Flexibiliteit:

Het thema flexibiliteit gaat over de scheiding tussen privétuinen en de gemeenschappelijke binnentuin. Als er flexibiliteit is dan kan bijvoorbeeld de erfgrens veranderd worden of is er voor de bewoner een keuze of ze een privétuin willen of de tuin bij de gemeenschappelijke tuin willen trekken. Is er geen flexibiliteit dan is er geen mogelijkheid om de privétuinen aan te passen.

Gebruik:

Met gebruik wordt bedoeld of een bewoner gebruik maakt van de binnentuin of dit wil gaan doen.

Speelgelegenheid:

Het thema speelgelegenheid gaat over de mogelijkheden in de tuin die aanleiding vormen tot spelen.

Klimaatbestendigstendig:

Het thema klimaatbestendigheid gaat over verschillende onderwerpen binnen klimaatverandering. Droogte, hittestress en wateroverlast. Bij wateroverlast wordt er gekeken naar overlast door hemelwater. Droogte gaat over mogelijkheden om water vast te houden in drogere perioden. En bij hittestress gaat het om mogelijkheden tot verkoeling in de tuin en gaat niet over de woningen.

Biodiversiteit:

Biodiversiteit gaat over de ecologische waarde van de binnentuin. De verscheidenheid aan plantensoorten en aantrekkingskracht voor diersoorten als bijen en vlinders

Ontmoetingsmogelijkheden:

Ontmoetingsmogelijkheden gaat over plekken en materialen die tot ontmoeting leiden in de tuin. Dit zijn bijvoorbeeld barbecue plaatsen of picknickbanken.

Beeld en vormgeving:

Beeld en vormgeving gaat over het uiterlijk van de binnentuin. denk hierbij aan onderwerpen als overzichtelijk, vervallen, kleurrijk, natuurlijke materialen of juist industrieel.

Voedsel:

Met voedsel wordt de mogelijkheid voor het plukken of verbouwen van voedsel bedoeld. Dit kan bijvoorbeeld door een moestuin of fruitbomen.

Beheer:

Met het beheer wordt de kwaliteit van het onderhoud in de binnentuin bedoeld. Denk hierbij aan hoe schoon het is en hoe vaak planten gesnoeid worden.

Contact met burens:

Dit thema gaat over hoe bewoners de band met medebewoners ervaren.

Communicatie tussen corporatie en bewoners:

Dit gaat over de manier waarop de woningcorporatie naar de bewoners communiceert. Daarnaast gaat het over de manier waarop bewoners zelf contact op kunnen nemen met de woningcorporatie.

Participatie ontwerp:

Dit thema gaat over de mate waarin bewoners willen meedenken en helpen bij het ontwerpen van de binnentuin.

Participatie gebruik:

Dit thema gaat over de mate waarin bewoners willen meewerken aan het beheren van de tuin. Door bijvoorbeeld onderhoud te plegen of in een bewonerscommissie te zitten. Communicatie binnen organisatie:
Dit gaat over de communicatie tussen en binnen afdelingen van de woningcorporatie.